

NECÂTÎ BEY'İN ŞAİR ANLAYIŞI*

Bayram Ali KAYA**

ÖZET

Bu çalışmada, Necâtî Bey'in şair karşılığında kullandığı kelimeler, ilgili tamlamalar; şairden ne anladığı, şaire yüklediği anlamlar; bilhassa şairliğinin özellikleri ile yine kendi şairliği üzerine yaptığı teşbîh ve teşpîtlere; şairi yazdırtan, teşvik eden etkenler; şikâyet ettiği hususlar, diğer şairlere baktığı, kısaca poetik değerlendirmelerinin önemli bir bölümünü oluşturan şair anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Necâtî, dîvânında en fazla şair kelimesini tercih etmiş, onun yerine aynı zamanda "ashâb-ı nazm, ehl-i nazm, ehl-i suhan, suhan-gü, suhan-ver" vb. kelime ve tamlamaları kullanmıştır. Necâtî'ye göre gerçek veya iyi şair olabilmek için her şeyden önce Allah vergisi bir yeteneğe sahip olunmalı; ayrıca aşkı üstat edinmeli, yeni ve özgün sözler söyleyebilecek güçte bilgi ve donanuma sahip olunmalıdır.

Necâtî'nin şiirlerinde de şair denilince ilki kendi şairliği, ikincisi ise diğer şairler olmak üzere, esasen iki temel ve farklı gruptan söz edildiği görülmektedir. O, şairliğinin ve kişiliğinin özellikleri arasında âciz olmak, alçak ve hassas bir gönle sahip bulunmak, çok erken yaşta şiire başlamak, eşi benzeri olmamak, kalemi inciler saçmak, yeni bir tarza, tatlı bir dile, son derece güçlü bir zihne sahip olmak; hatta uyanık, kurnaz ve yalancı olmak gibi birçok özelliğe yer vermiştir.

Necâtî, şair veya şairliği için ise "pâdişah/sultan, bülbül, gavvâs, tütü" vb. benzetmelerde bulunmuş; bilhassa beğendiği, değer verdiği şairleri hem ismen anmak, hem de belli vasıflarını dile getirmek; beğenmediği ve eleştirdiklerini ise daha ziyâde genel özelliklerine değinmek sûretiyle anmıştır.

Kaynaklarda "melikî şîr-suarâ" olarak anılması ve aynı zamanda klâsik şiir geleneğinin kurucu isimlerinden biri kabul edilmesi de Necâtî'nin şair/şairliği üzerine dile getirdiği poetik görüş, değerlendirmeye ve tenkitlerini hayli anlamlı ve önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Necâtî Bey, şair, şiir, poetika, şair anlayışı, dîvân şiiri, klâsik Türk şiiri.

* Makalenin Geliş Tarihi: 21.02.2016 / Kabul Tarihi: 18.05.2016

Bu çalışma, Necâtî Bey'in poetikasının bir diğer ifadeyle şiir ve şair anlayışının ortaya konulması amacıyla, şairin elimizdeki yegâne eseri olan dîvânından hareketle yaptığımız araştırmanın ikinci makalesini oluşturmaktadır. Birinci makale, "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı" adıyla ve *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*'nin yirmi yedinci sayısında (İstanbul 2012, s. 143-218) yayımlanmıştır. Makalelerin tamamlayıcılık ve devamlılık özellikleri göz önünde bulundurulmuş; dolayısıyla ilk makalede yer verilen şairin hayatı, edebî kişiliği, eseri, çalışmada izlenen yol ile nazım şekli kısaltmalarına ilişkin bilgi ve açıklama notlarının yanı sıra, poetika yahut klâsik Türk şiirinde poetika vb. giriş bilgilerinin de (bk. Bayram Ali Kaya, "a.g.m.", s. 143-151) bu çalışmada tekrar verilmesine gerek görülmemiştir. Yine tekrardan kaçınmak adına, Necâtî Bey'in hem şiir/şiiri, hem de şair/şairliği hakkında bilgi içeren; ağırlıklı olarak şiirden hareketle şairliğine değindiği beyit örneklerinden ilk makalede kullanılmış olanların metinlerine bu çalışmada mümkün mertebe yer verilmemiş, sadece künyeleri verilerek sûretiyle dikkat çekilmiştir. Nazım şekillerine ilişkin kısaltmalarda ilk makaledeki uygulama aynen sürdürülmüş, ayrı birer çalışma olarak hazırlandıkları için bu makaleye de bir sonuç kısmı eklenmiştir.

** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bkaya@sakarya.edu.tr.

Necâtî Bey'in Şair Anlayışına Giriş

Necâtî, dîbâcesinden başlamak üzere, dîvânının pek çok yerinde ve birçok nazım şeklinde, bilhassa kasîdelerinin fahiye bölümleri ile gazellerinin mahlas beyitlerinde, bazen de dozu hayli yükselen sanatlı övgü kalıpları ile çeşitli tavsif ve benzetmelere yer vermiştir. O, bir bölümü genel, soyut zevk ve takdir ifaderinden; hatta kuru övgüden ibaret görünmekle birlikte, bağlı olduğu şiir geleneğinin kendine has hayal sistemi ve sanatlı anlatımı içerisinde oluşturduğu anlaşılabilir bu tavsif ve benzetmelerle, özde kendi kişiliğine ve şairliğine; genelde ise iyi veya ideal bir şairde olması yâhut olmaması gereken özelliklere, hâl ve vasıflara yer vermiş, bir diğer ifadeyle şairliğin ölçütlerine ilişkin türlü tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur.¹

Necâtî, şair anlamında, karşılığında veya genel olarak şairler için “ashâb-ı nazm-ı sihr-âmiz, ehl-i eş'âr, ehl-i hüner, ehl-i nazm, ehl-i suhan, erbâb-ı makâl, hüner-mend, sâhirân-ı suhan-perdâz, suhan-dân, suhan-ver, şâ'irân-ı bülel-âvâz, tab'-ı suhan-sâz” vb. kelimelerle tamlamalar kullanmış, onların “i'câza karîb sihirler etmeğe kabil” ve “dakika-şinâs” olduklarını belirtmiştir. Hayâle tamah etmek, içkiye düşkünlük ve yalancılık da şairlerin belli başlı vasıfları arasındadır. O, bilhassa kendi şairliğinin; hatta kişiliğinin özellikleri arasında “acemî, alçak gönüllü, bende/bende-i muhlis, bezle-gûy, bî-dil ü bî-karâr, cefâ kâşânesinin bâdenûşu, çâker/kul, deli/dîvâne, derviş, eşsiz, fasîh, kurnaz, lâl, meşakkat gencinin vîrânesi, muhabbet şem'inin pervânesi, muhibb-i bî-riyâ, şeydâ, üstat, vefâ pazarının gevher-fürûşu, yalancı, zeki” vb. özelliklere yer vermiştir.²

¹ Necâtî'nin şaire ilişkin dîbâcede yaptığı değerlendirmeler için ayrıca bk. Bayram Ali Kaya, “Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 27, İstanbul 2012, s. 152-153; Harun Tolasa, “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi-I*, İzmir 1982, s. 16-17, 36; Tübâ Işımsu İsen-Durmuş, “Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi”, *Bilig*, Güz, S. 43, Ankara 2007, s. 107.

² Ali Nihat Tarlan, *Necâtî Beg Dîvânı*, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 1-6, 11 vd.; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 18; Tâhir Üzgör, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, KB Yay., Ankara 1990, s. 104.

Necâtî'ye göre her şair veya kendisini şair olarak niteleyen iyi şiirler yazması; incelik, bilgi, birikim, hüner ve mârifet gerektiren nitelikli sözler söyleyebilmesi mümkün değildir. Bu hususa vurgu yaptığı bir beytinde, zevk ve safaya dalmış kişilerin söze şeref veremeyeceklerini, değer katamayacaklarını; dolayısıyla başarılı ve güzel şiirler ortaya koyamayacaklarını dile getiren Necâtî, okuru ikna için ayrıca, “her şeker kamışının kalem gibi nişan yazamayacağını”³ örnek verir:

Zevk ü tena“um ehli söze vire mi şeref
Hâme gibi kaçan yaza her ney-şeker nişân (K. 21/49, s. 83)

Şiirden anladıklarını, şiirlerini beğendiklerini veya beğeneceklerini umduğunu belirttiği kişiler için “ehl-i kemâl” nitelemesine de yer veren⁴ Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsünde kaleme aldığı “nişân” redifli kasidesinin bir beytinde, birçok hüner ehlinin fazilet tahsil ederek ve olgunluk kazanarak dünyada bir iz bırakabildiklerini söyler. Şair böylece hem erdem, olgunluğun tahsil edilmek veya kazanılmak sûretiyle elde edilebileğine, hem de iz bırakacak güçlü bir şair olabilmek için fazilet ve kemâl sahibi olmanın önemine dikkat çeker:

Tahsîl-i fazl ü kesb-i kemâlât eyleyüb
Kodı cihânda gerçi çok ehl-i hüner nişân (K. 21/46, s. 82)

Necâtî, gönlü aynı zamanda “inceliklerden anlayan aktif bir varlık”⁵ olarak tanımlar. Kendi gönlünün de böyle olduğunu îmâ eden şair ayrıca, şairlerin her zaman hayâle tamah ettiklerini belirtir:

Belüni görse aceb mi dil-i dakîka-şinâs
Hemîşe şâ‘ir olanlar ider hayâle tamâ‘ (G. 263/3, s. 306)

Şair, kendi kişiliğini tanıtıp ele aldığı, aynı zamanda devrinin şair tipini veya bu doğrultudaki bazı anlayış ve alışkanlıkları yansıttığı bir gazelinde,⁶ insanın şair olmasa bile bayram günleri geldiğinde ve bilhassa bahar mevsiminde içki içmeden nasıl durabileceğini, böyle bir şeyin

³ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

⁴ Bayram Ali Kaya, ““a.g.m.””, 190.

⁵ Harun Tolasa, ““a.g.m.””, s. 37-38.

⁶ Harun Tolasa, ““a.g.m.””, s. 39.

mümkün olup olamayacağını sorgular. Esasen şairlerin içkiye olan zaaf-
larını dile getiren şair ayrıca, böylesi zaman dilimlerinde içmenin bir nevi
şairlik vasfı olduğunu îmâ eder:

Bayram ola ve gül açıla içmeyen kişi
Sabr ide bile mi tualum şâ'ir olmadı (G. 600/6, s. 522)

Beyitte söz konusu edilen bayram ile orucun sona erdiği Ramazan
Bayramı kastedilmiş olmalıdır; zîrâ içki müptelâları oruç ayının bitip
bayramın gelmesini dört gözle beklerler. Üstelik bu bayram, güllerin
açıldığı (gül yüzlü güzellerin gül gibi açılıp bayram yerlerini doldurduğu)
bir bahar mevsimine denk gelmişse âdeta çifte bayram olur.

Necâtî bir şiirinde, adâlet ve insafın herkese yakışan hâl ve vasıflardan
olduğunu, şâha himmet etmenin, şaire de söz söylemenin yakıştığını örnek
vererek dile getirir. Şair böylece hem pâdişahın ve şairlerin önemli birer
vasfını, hem de herkesin kendisine yakışanı yapması gerektiğini belirtir.
Yani şâhın şâhlığını yapıp şairlere türlü ihsanlarda bulunması,⁷ şairlerin de
bu tavır karşılığında onu öven şiirler yazması⁸ gerekir:

Yaraşur her kişiye adl ü insâf
Nitekim şâha himmet şâ'ire lâf (Nazm, B. 13, s. 9)

Şaire söz yakışmakla birlikte, sözü gereksiz yere uzatmak doğru değil-
dir. Necâtî bu vb. düşüncelerini dile getirdiği bir kıt'a-i kebiresinde, söz ne
kadar çok olsa da onu uzatmaktan kaçınmayı; anlamlı, faydalı, kısa ve öz
olan sözü söylemeyi tavsiye eder (Kt. 5/1, s. 119).⁹ Şair bu duruma, uzun ve
büyük bir süre olmasına rağmen çoğu kez az bir kısmının (daha ziyade
"Âmenerresûlü'nün) okunmasından hareketle, Bakara Sûresini örnek
vermek sûretiyle dikkat çeker:

Kim olmuş iken البقره a'zam-ı süver
Çok vakt olur ki ba'zı ile olur iktifâ (Kt. 5/2, s. 119)

⁷ Necâtî'nin, şiirlerinin olgunlaşması ve güzelleşmesinde pâdişahın himmetinin öne-
mine dâir dile getirdikleri için ayrıca bk. Bayram Ali Kaya, ""a.g.m.", s. 182.

⁸ Beyitte ayrıca, şâhın himmet etmesinin esasen adâlet anlayışının ve insafının bir gereği
olduğu belirtilmiş; hatta böyle âlicenâp bir tavır karşısında şairlerin duyarsız
kalmasının da bir adâletsizlik ve insafsızlık olacağı îmâ edilmiştir.

⁹ Necâtî'nin şiirlerinin vasıflarından biri olarak da gösterdiği "kısa, öz ve faydalı olma"
hakkında ayrıca bk. Bayram Ali Kaya, ""a.g.m.", s. 183-184.

Necâtî, bu konudaki görüşlerini pekiştirmek için bu kez İhlâs Sûresi'ni örnek verir ve hayli sınırlı bir zamanda bile üç kez okunabilmesine vurgu yapar:

Görmez misin ki her ne kadar nâzûg olsa vakt
Bir demde üç kez okunur İhlâs-ı bî-riyâ (Kt. 5/3, s. 119)

Sözün kısa ve öz olması üzerinde ısrarla duran Necâtî bir diğer şiirinde, şairlerin bilhassa memduhlarını överken, üstelik söyledikleri doğru olsa bile, öyle her ağızlarına gelen sözü söylememeleri gerektiğini belirtir. Bir bakıma övgünün de olur olmaz sözleri söyleyerek değil, belli usul ve kurallar dâhilinde yapılmasının uygun olacağını ifade eden şair, bunun aynı zamanda edep gereği olduğunu söyler:

Eğerçi pâdişeh âlî-nesebdür
Olur olmaz sözi demek edebdür (Nazm, B. 15, s. 9)

Dîvânının pek çok yerinde şiirlerine ve şairliğine ilişkin görüşlerini ifade eden, bunlarla ilgili olarak bazen övgülerde bulunan, bazen de pişman olduğunu belirten; hatta şikâyet eden, diğer şairler, kâtipler veya okurlarına yönelik olarak da birçok tespitte bulunan Necâtî'nin önemli bir beklentisi vardır: Hayır duâ ile anılmak.

Şair, dîvânının dîbâcesinde yer alan bir şiirinde, “Ey Necâtî! Gerçi dîvânını karaladın; ama amel defterinin ak olacağını mı umuyorsun. Ancak senden sonra şiirlerini okuyup da seni hayır duâdan unutmazlarsa ki sağolsunlar, belki o zaman amel defterin ak olur” diyerek, şiirlerinden ve şairliğinden yegâne, yâhut nihâî beklentisinin okuyucularından gelecek bir hayır duâ olduğunu söyler:

Dîvânunu Necâtî eğerçi karaladıñ
Umar mısın ki nâme-i a'mâlin ağ ola
İllâ meğer ki hayr du'âdan unutmaya
Okıncık olanları anlar ki sağ ola (Nazm, B. 1-2, s. 12)

A. Şairliğinin Belli Başlı Özellikleri

Bilindiği üzere dîvân şairleri gerek şiire, gerekse şaire ilişkin düşüncelerini, tespit ve değerlendirmelerini bazen doğrudan, bazen de dolaylı ola-

rak ifade ederler. Şairin veya şairliklerinin vasıflarını çoğunlukla kendilerinden bahsettikleri beyitler, kısmen de üstat olarak gördükleri veya beğendiklerini belirttikleri isimler vâsıtasıyla dile getirirler. Necâtî de gerek genel olarak şaire, gerekse özelde kendi şairliğine dâir birçok hâl, vasıf veya özelliğe pek çok şiirinde yer vermiş, bunları büyük oranda kendi şairliği; hatta kişiliğini merkeze alarak dillendirmiştir.¹⁰ Şairin söz konusu ettiği olumlu ya da olumsuz belli başlı özelliklere bu bölümde, benzer olanları bir başlık altında toplayarak bir arada ve alfabetik sıra ile yer verilmiştir.

Diğer özelliklerine geçmeden önce, Necâtî tarafından temel bir vasıf olarak ele alınıp üzerinde çokça durulduğu, çeşitli niteleme ve benzetmelere konu edildiği görülen tab‘ın, bu önemli poetik terimin şairimiz tarafından nasıl ele alınıp tanımlandığı, bilhassa kendi tab‘ının hangi özelliklerine dikkat çekildiği üzerinde durmak istiyoruz istiyoruz.

Tab‘

Tab‘ kelimesi için sözlüklerde, “tabiat, huy, yaratılış, âdet, mîzâç, karakter; mühür, damga basma; kitap, dergi vb. basma” anlamlarının verildiği görülmektedir.¹¹ Poetik bir unsur, bir sanat ve edebiyat eleştirisi terimi olarak ise tab‘, “bir şairin şair olarak yaratılış hâli, tabiatı, özellikleri, şairlik cevheri, yeteneği, yaratılıştan sahip olduğu sanatçı varlığı, seçkin yaratılış” vb. anlamlarına gelmekte; bilhassa tezkirecilerin dilinde, sanata yönelik, sanata yatkın, sanatsal zevk ve yeteneklere sahip bir yaratılış ve mîzâcî ifade etmektedir. Bazı kullanışlarda şairin doğal sanat gücünün anlam bakımından ağırlıkta olduğu; hatta tab‘ kelimesiyle doğrudan şairlik yaratılışı kastedilmiş olmakla birlikte, gerek tezkirecilerin, gerekse şairlerin bu kelimeye ilişkin yer verdikleri tüm kullanımlarda poetik bir içeriği işaret etmedikleri, bazıları ile genel bir yaratılış veya mîzâç hâlini kastetmiş olabilecekleri de gözden uzak tutulmamalıdır.¹²

¹⁰ Nihat Öztoprak, “Rûhî’nin Şair Anlayışı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII, Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU’na Armağan-III, İstanbul 2006, s. 96.

¹¹ Ferit Devlilioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2004, s. 1010; Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, c. 4, s. 4516.

¹² Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 36; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi-I*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1983, s.

Klâsik şairler, güzel ve değerli şiirler söyleyebilmenin öncelikle bir yetenek meselesi olduğunu; yeteneğin ise “kesbî” yani sonradan kazanılan değil, “vehbî” yani doğuştan gelen bir özellik sayıldığını sıkça dile getirmiş; dolayısıyla şairlik yeteneğinin Allah’ın bir ihsânı, bir lütfu olduğu, sonradan çokça okumak ya da çalışmakla elde edilemeyeceği konusunda fikir birliği etmişlerdir. Bu edebiyat geleneğinde şairlerimiz, şairlikleri hakkında bilgi verir ya da değerlendirmelerde bulunurken tab’ı, bir ölçü ve denge düşüncesiyle birlikte ele almışlardır; zîrâ ölçü, aynı zamanda birtakım eksiklik veya fazlalıkları düzenlemek demektir. Bu ise aslında ölçünün ve ölçülü olmanın bir gereğidir; dolayısıyla sözde, özellikle de şiirde eksiklik veya fazlalığı görebilmek müstesna bir yaratılış, özel bir yetenek gerektirir. Bu nedenledir ki tezkire ve dîvânlarda şairlerin sanat güçleriyle yaratılışları arasındaki ilişkilere, sanat bakımından yaratılıştan sahip oldukları bazı özelliklere, şairlik ölçülerine dâir pek çok kayda yer verilmiştir. Şairlerin bilhassa doğuştan sahip oldukları şiir yeteneği ve sanat mizaçları üzerinde çokça durulmuş, bunu ifade etmek üzere “akıl, gönül, hâtır, hulk, idrâk, iktidâr, kâdir, kâbiliyyet, kuvvet, kudret, selîka, selâkat, tab’, tabîat, vücûd, zihin” vb., bir kısmı şairin belli bir eğitim ve kültür seviyesinde sahip olduğu genel sanat gücünü, bir kısmı ise genel bir yaratılış ve mizaç hâlini ifade eden birçok kelime ve terime yer verilmiştir. Bu çerçevede ayrıca, şairlerin yaratılıştan kaynaklanan birtakım özelliklerinden; bilgi, kültür ve tecrübelerine paralel olarak ulaştıkları üstatlık seviyelerinden, yetiştiricilik vasıflarından bahsedilmiş, iyi şair sayılmanın başka birçok ölçüsünden söz edilmiştir. Bununla birlikte iyi ve güçlü şair sayılmanın birinci ölçüsü şüphesiz, Allah vergisi olan bir şairlik yeteneğine, sanat ve zevke dâir bir takım özel yetilere sahip olmaktır.¹³

196-197; Muhammet Nur Doğan, *Fuzûlî'nin Poetikası*, Kitabevi Yay., İstanbul 1997, s. 45-46; Ziya Avşar, “Divan Şiirinin Poetik Verilerine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi”, *Hece*, Türk Şiiri Özel Sayısı, S. 53/54/55, Mayıs/Haziran/Temmuz, Ankara 2001, s. 324-325; Nihat Öztoprak, ““a.g.m.””, s. 95-96.

¹³ Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 196-198; Tübâ İşinsu İsen-Durmuş, “*a.g.m.*”, s. 112; Yusuf Çetindağ, *Şiir ve Tenkit, Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde*, Kitabevi Yay., İstanbul 2012, s. 240; Ahmet Arı, “Şeyh Gâlib’in Poetikası”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI, Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU’na Armağan-II, İstanbul 2005, s. 58; Nihat Öztoprak, ““a.g.m.””, s. 96; Mustafa Atıla, “Tezkire Terimleri Sözlüğüne Katkı, Gülşen-i Şu’arâ Örneği”, Ordu Üniversitesi Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına, 10-12 Mayıs Ordu, *Sempozyum Kitabı*, c. 2, Editörler: Muhammed Kuzubaş vd., Ordu Üniversitesi Yay., Ordu 2013, s. 849.

Başta tab' olmak üzere ilgili tüm kelime, kavram, terim ve tâbirler sadece şairlerin kendilerine, şiirlerinin güzelliği ile eşsizliğine; sanat, edebiyat, şiir, şair, söz ve anlama ilişkin görüş ve tespitlerden ibaret olmayıp; aynı zamanda kendi dönemlerinin sanat ve edebiyat psikolojisinin şairi hedef alan anahtar kavramları durumundadır. Yine bu kavram ve terimler ancak yapılan türlü tavsif ve değerlendirmelerle genel nitelikten kurtulup şairlere özgü kişilik özelliklerine dönüşebilmektedirler. Tab' ile hemen hemen eş anlamlı bir şekilde kullanılan tabiat kelimesi, esas itibarıyla Allah tarafından bağışlanan şairlik yeteneğini ve sanatkâr mîzâcını ifade etmektedir. Gönül yâhut hâtırı ise en genel anlamıyla insanın duygu varlığı, merkezi, mekanizması veya duyarlığı şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁴

Klâsik edebiyat geleneğinde şairlik yaratılışı yahut yeteneğini ifade için en fazla tab' terimine yer verildiği, şairlerin kendilerinden ve şiirlerinin eşsizliğinden bahsederken çoğunlukla tab'ı tercih ettikleri bilinmektedir. Bu kelimenin aynı zamanda şairlerin şiire, söze, anlama ve şaire bakış açılarını; bir nevi bütünüyle sanat felsefelerini ortaya koyan anahtar kavramlardan birini karşıladığı anlaşılmaktadır. Yine tab' kelimesine tezkire ve dîvânlarda büyük oranda şiirsel ifadeye uygun bir şekilde yapılan çeşitli tavsif ve teşbihlerle birlikte yer verildiği görülmekte, örneğin "tab'-ı âteşbâr, tab'-ı belâgat-şiâr, tab'-ı bülend, tab'-ı cihân-gîr, tab'-ı dil-firîb, tab'-ı dür-efşân, tab'-ı ferah-nâk, tab'-ı feyz-âver, tab'-ı gevher-pâş, tab'-ı güher-senc, tab'-ı hayâl-engîz, tab'-ı hüner-perver, tab'-ı latîf, tab'-ı mevzûn, tab'-ı mu'ciz-gû, tab'-ı mu'ciz-nümâ, tab'-ı mû-şikâf, tab'-ı nâzikter, tab'-ı nüktedân, tab'-ı pâk, tab'-ı revân, tab'-ı sâf, tab'-ı selîm, tab'-ı sihr-kâr, tab'-ı şûh" vb. tamlamalarla karşılaşılmaktadır.¹⁵ Bu bağlamda Necâtî'nin de kendi şairliğiyle ilgili olarak dillendirdiği övgü, benzetme ve değerlendirmelerin büyük bir kısmını tab' üzerinden gerçekleştirdiği, ayrıca bu kelimeyi "tab'-ı girân-mâye, tab'-ı güher-rîz, tab'-ı hayâl-engîz, tab'-ı revân, tab'-ı rûşen, tab'-ı selîm, tab'-ı suhan-sâz, tab'-ı tîz" gibi, şairliğinin yanı sıra yaratılış ve mîzâcının çeşitli vasıflarını da ele veren tamlamalarla birlikte kullandığı görülmektedir.

¹⁴ Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 37; Muhammet Nur Doğan, *a.g.e.*, s. 45-46; Mustafa Atila, "a.g.m.", s. 849-850.

¹⁵ Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 36-37; Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 196-198; Muhammet Nur Doğan, *a.g.e.*, s. 45-46; Ziya Avşar, "a.g.m.", s. 324-325; Nihat Öztoprak, "a.g.m.", s. 96; Abdulkadir Erkal, *Dîvan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Yay., Ankara 2009, s. 348; Mustafa Atila, "a.g.m.", s. 851.

Necâtî, dîbâcede yer verdiği mensur bir parçada, “uyanık tabiatın/şair yaratılışının” ve “işleyen zihnin” her türlü söze kâdir ve yetenekli olduğunu dile getirerek, “tab‘-ı bîdâr” ve “zihn-i pîşegâr” tamlamalarını kullanır. Şair bu meyanda ayrıca zariflerin, estetik ve edebî güzellikten, güzel konuşmadan anlayanların çoğunun, olgun yaratılışın belirtisi, göstericisi ve doğru işleyen zihnin süsü olan gazel tarzını ve mesel yolunu tercih ettiklerini ileri sürerek, şair yaratılışı için sıkça söz konusu edilen niteliklerden biri olan “tab‘-ı selîm” kullanımına yer verir. Necâtî, selîm kelimesinin “kusursuzluk, sağlamlık, düzgünlük” vb. anlamlarını da dikkate almak sûretiyle, hem gazeli tercih edenlerin ortak bir vasfına, hem de rûy-ı zemîni tuttuğunu ifade ettiği gazellerinden hareketle, sahip olduğu bir diğer özelliğe temas etmiş olur.¹⁶

Necâtî, eski şairlerin şiirlerinden bazı unsurları alıp onu şiirden anlamayanlara yeniymiş gibi yutturan, haddini bilmez bazı yeni yetme şairleri eleştirir. Onların şiirlerinde bazı yeni özellikler bulunsa bile has, seçkin anlamlar ile tab‘ cevânî, yani güçlü ve kıvrak şair yaratılışının bulunamayacağını belirtir:

Eğer kim vireler nazma hayâl-i gayr ile sûret

Kanı ol ma‘nî-i hâs u kanı ol tab‘ cevânî (Kt. 90/3, s. 140)

Cevlân veya cevelân kelimesi için sözlüklerde, “dolaşma, dolanma, gezme, gezinme, gezinti, hareketlilik” anlamlarının verildiği görülmektedir.¹⁷ Kaynaklarda “cevlân-ı tab‘, cevlân vermek” vb. şeklinde de karşılaştığımız cevlân kelimesi için H. Tolasa, her zamanki gibi ihtiyâtı elden bırakmayarak, “Şairin şiir sanatı ve değerleri içinde bir yaratıcılık faaliyeti, şairin yaratılışında bulunması gereken veya aranan bir hareketlilik, bir zenginlik, bir kıvraklık, bir hareket ve faaliyet gücü şeklinde ifade edebiliriz” demektedir.¹⁸

Şair, aşağıdaki örnekte tab‘ı için bu kez, “maddî ve manevî değeri yüksek anlamına gelen girân-mâye” sıfatına yer verir. Necâtî, bununla bir

¹⁶ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s. 10; Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 211; Tahir Üzgör, *a.g.e.*, s. 103; Turgut Karabey, “Necati Divanı’nın Dibacesi”, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Anısına, *Sempozyum Kitabı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009, s. 17.

¹⁷ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 137; Yaşar Çağbayır, *a.g.e.*, c. 1, s. 785.

¹⁸ Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 225; Yusuf Çetindağ, *a.g.e.*, s. 182.

yandan şairlik yeteneğinin son derece değerli olduğunu, bir yandan da kara tâlihi sebebiyle bunun pek bir yararını göremediğini dile getirir:

Neylesün tab‘-ı girân-mâyeñe bu baht-ı siyeh
Kalemümden dökülen zerredürür rîk-şebeh (Trkb. 1-IV/9, s. 101)

Necâtî, Ali Paşa övgüsünde kaleme aldığı ve ağzını, içinde inci oluşan sadefe, paşanın ihsan ve lütuflarını ise incinin oluşmasını sağlayan nisan bulutuna benzettiği bir kasidesinde, tıpkı sadefin ağzını açıp nisan bulutuna övgüde bulunduğu gibi, cevher döken yaratılışının da paşanın inciler saçan elindeki kalemi övmekte olduğunu belirtir:

Öger kilk-i kefi dür-pâşuñı tab‘-ı güher-rîzüm
Sadef ağzın açub eyler senâsın ebr-i nîsânunñ (K. 13/32, s. 57)

Necâtî, bir yönüyle genel, soyut ve mecazlı bir kıymet takdiri veya övgü; bir yönüyle de kendi şairliğine açık bir övgü olarak değerlendirilebilecek olan¹⁹ “tab‘-ı güher-rîz” tamlamasına yer verdiği aşağıdaki beytinde, bu kez cevher saçan şairlik tab‘ını cömertlik bakımından denizden dahi üstün görür. Üstelik zengin şairlik yeteneği yanında, cimri olan denizin adının anılması bile doğru değildir:

Var iken tab‘-ı güher-rîz-i Necâtî bahri koñ
Añmak olmaz her hasîsi değme cömert üstine (G. 490/6, s. 447)

Necâtî, aynı zamanda kendi şiirine bir övgü niteliğinde olan aşağıdaki beytinde, şairlik yaratılışı ve gücünün “hayâl-engîz” yani hayâle yönelten, türlü hayâllere daldırtan, farklı hayâllerin kurulmasına yol açan bir özellikte olduğunu; bu nedenle sözlerinin sürekli “derd-mendâne” okunduğunu belirtir. Tevriyeli bir şekilde kullanıldığı görülen derd-mendâne kelimesini, “dertlilere” anlamında alırsak Necâtî’nin, şiirleri okunduğunda dert ehlinin güzel, olumlu hayâller kurmasına ve bir parça da olsa dertlerini unutup rahatlamalarına yol açtığını ifade ettiğini; “dertli bir şekilde” anlamında aldığımızda ise hem şiirlerinin hüznü bir ses tonu ve edayla okunduğunu, hem de okuyanların daha ziyade dertlerini depreştirecek hayâller kurmalarına yol açtığını dile getirdiğini söyleyebiliriz:

¹⁹ Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 215.

Necâtî râstî bu kim hayâl-engîzdür tab‘uñ
Anuñçün sözlerüñ dâ‘im okunur derd-mendâne (G. 542/7, s. 481)

Şaire göre, pâdişahın kereminin herkese erişmesine rağmen kendisine ulaşmamasının yegâne sorumlusu “tab‘-ı revân” sahibi olmasıdır. Akıcı ve çabuk şiir söyleyebilme yeteneği anlamına da gelebileceğini düşündüğümüz ve esasen olumlu bir meziyet olan “tab‘-ı revân” sahibi olmak, bir günah ve kabahat şeklinde algılandığına göre, Necâtî için tam bir mahrumiyete yol açmış olmalıdır:

İrişür hâsa vü ‘âma kerem-i şâh meğer
Bu Necâtî kuluñuñ tab‘-ı revândur günehi (Trkb. 1-IV/8, s. 101)

Aynı şiirin farklı bir bendinde ve tâlihsizliğinden hayıflanma sadedinde yine “tab‘-ı revân” sahibi oluşunu belirten Necâtî, kendisinde “kalb-i safâ” bulunduğunu da söyler:

Hayf kim su gibi taş yasadanu toprak döşenem
Çünkü var bende şehâ kalb-i safâ tab‘-ı revân (Trkb. 1-V/7, s. 102)

Necâtî’nin tab‘ı ayrıca rûşen, parlak (G. 432/7, s. 410) ve tîz yani çok çabuk ve kolayca şiir üretebilen (K. 7/30, s. 38) bir özelliktedir.

Şairlerimizin tab‘ dışında kullandıkları kelimelerin başında gönül gelir. Daha önce değinildiği üzere zihin, akıl, idrâk, kudret ve hâtır da onların şair olarak kişiliklerini tanıtıp değerlendirirken başvurdukları belli başlı kelimelerdendir.²⁰ “Kudret” ve “levh-i hâtır” kelimelerini de bu çerçevede kullandığı görülen Necâtî, dîvânın dîbâcesinde yer verdiği bir şiirinde, baştan başa nazım hâline getirilenlerin yazıldığını ileri sürer ve bunu, denize zincir çekecek denli güçlü olan şairlik kudretine bağlar:

Serâser nazm olan olındı tahrîr
Zihî kudret ki çekdüm bahre zencîr (Mes., B. 19, s. 6)

Necâtî “levh-i hâtır”, yani gönül levhası, gönül sayfası kullanımına yer verdiği bir beytinde ise defter ve tomarlara yazdığı sevgi sözlerini, gönül sayfasından nakletmek sûretiyle söylediğini dile getirir. Şair böylece şiirinin derûnî bir yanının olduğunu, güçlü şairlik yönünün sonradan, kitaplardan vs. öğrenerek oluşmadığını; dolayısıyla bilgi ve kültürden ziyâde

²⁰ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 37; Harun Toasa, *a.g.e.*, s. 196.

duygu ve ilham gücüne dayalı bir şiir anlayışına sahip olduğunu²¹ belirtmiş olur:

Defter ü tûmârâ yazduğum mahabbet sözlerin
Levh-i hâtırdan direm sanma kitâbum var benüm (G. 362/7, s. 365)

Görüldüğü üzere Necâtî, başta tab‘ olmak üzere yer verdiği benzer kelime, terim ve tâbirlerle, yaratılıştan gelen şairlik güç ve yeteneğini, şairlik bakımından son derece önemli vasıflardan biri olarak ele almış; üzerinde hayli yoğun bir şekilde durduğu tab‘ı genelde şairliğin, özelde ise kendi şairliğinin temel vasıflarından biri olarak takdim etmiştir. Bununla birlikte onun şiirlerinde, bilhassa şairliğine ilişkin söz konusu ettiği başka özellikler de bulunmaktadır. Birkaç madde hâriç, neredeyse tamamı olumlu ve şairin kendine olan güveninin dile getirildiği benzer ifadeler şeklinde ortaya konulan bu özellikler, şairin kişiliğine dâir ipuçları da barındırmaktadır.

Esasen Necâtî de şairliğine ilişkin tanıtım ve değerlendirmelerin belli bir kısmını, şiirsel ifadeye uygun olarak çeşitli tavsiflerle yapmıştır. Bunların büyük bir bölümünde genel zevk ve takdir ifadelerine, belli bir bölümünde ise şairin devrinin sanat anlayışı ve estetik ölçülerine; şairlik konusundaki genel bilgi ve kültürüne, aynı zamanda sanatçı çevrelerinde yaşanan bazı gelenek ve alışkanlıklara, özellikle çevrenin şair hakkındaki genel takdir ve onayına dayalı konulara yer verildiği görülmektedir.²²

1. *Âciz, acemi ve dilsizdir*

Necâtî, âdeta şair olarak aciziyetini itiraf ettiği bir kıt‘asında, kalemi tam mânâsıyla emrinde olmasına rağmen sevgilinin ayva tüylerinin bir benzerini yazamadığını, onları lâyıkiyle tavsifte başarılı olamadığını belirtir:

Hattuñ misâlini yazamadum eğerçi kim
Âlemde her sözüme ale’r-re’s dir kalem (Kt., B. 2, s. 14)

Güzel veya güzellerin övgüsü, pek çok şair gibi Necâtî’nin de şiirinin ana konularından biridir.²³ Üstelik bu konunun işlenişi, alışkanlıktan olsa

²¹ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 38.

²² Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 36.

²³ Necâtî’nin şiirlerinin belli başlı konuları arasında yer alan “Sevgilinin güzelliğinin ve güzellik unsurlarının vafedilmesi” hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bayram Ali Kaya, “a.g.m.”, s. 195-200.

gerek, şairlerce kolay bir iş olarak görülür. Necâtî, sevgiliye seslendiği bir gazelinde, güzel övmek şairlere kolay gelmekle birlikte, yıllarca uğraşa da sevgilinin güzelliğini dile getirmeyi lâyıkiyla başaramayacağını, bu kez bu konuda âciz kaldığını dile getirir. Şairin bu yaklaşım ve itirafında, esasen iyi şiirin sadece güzeli övmekten ibaret olmadığı, alışılmışın dışına çıkmak, özgün tavsif ve teşbihler ortaya koymak için yıllarca ve sabırla çaba göstermek gerektiği²⁴ îmâsı da sezilmektedir:

Vasf eyleyimez hüsnüni yıllarla Necâtî
Âsândur eğerçi güzel ögmek şu'arâya (G. 444/5, s. 416)

Şairi âciz kılan önemli etkenlerden biri de onun acemi ve âdeta dilsiz oluşudur. Necâtî Hz. Peygamber'in övgüsünde doğal olarak âciz kaldığını, peygamber efendimizin ledünnî olan övgüsünü, sözü oluşturan harflerle yerine getirmenin âdeta gerçekleşmesi imkânsız bir iş olduğunu; onun fasîhliği, sözü son derece güzel, açık ve akıcı bir şekilde söylemesi karşısında, kendisinin acemi ve dilsiz biri konumunda bulunduğunu belirtir:

Eyâ güzîn-i beşer sen Habîb ü ben acemî
Ve yâ Emîn-i zamân sen fasîh ü benden lâl (Na't 1/36-37, s. 19)

Necâtî, Sultan Bayezid için kaleme aldığı "tîğ" redifli kasidesinde, sultanın vasıflarını ne kalemin ne de kılıcın şerh edemeyeceğini; dolayısıyla bu konuda kendisinin âciz kalmasına da şaşırılmamak gerektiğini dile getirir (K. 11/58, s. 52).

2. Adı dillere destân olandır, şiirlerinin şöhreti tüm dünyayı kaplamıştır, şiirleri ellerde ve dillerdedir, divânı halk tarafından tutulmakta/korunmaktadır, yalnız onun şiirleri yazılmakta; hatta melekler tarafından bile okunmaktadır

Necâtî, bir gazelinde adının dünyada dillere destân olduğunu, tüm dünyada tanındığını, en güçlü şairin kendisi olduğunu iddiâ eder. Âdeta "gelsinler de şiir okumak, söylemek nasıl olurmuş onlara öğreteyim" dercesine dönemindeki şairlere meydan okur:

Ben Necâtî'yem cihânda adım oldu dâsitân
Şi'r okımak öğredeyin şimdiki şâ'irlere (G. 544/5, s. 483)

²⁴ Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 20.

Necâtî, şiirin hayâl ürünü, bir nevi yalan olmasından da hareketle, şairliğiyle boş yere böbürlenmemesi gerektiğini ifade ettiği bir diğer gazelinde, şiirlerinin şöhretinin tüm dünyayı kapladığından söz eder:

Tutdı cihânı şöhret-i şî'rûn Necâtî'yâ
Dünyâya sığmaz olduñ o birkaç yalan ile (G. 448/7, s. 418)

Geniş çevrelerce okunup beğenildiğini dönemin şairlerine kıyasla dile getiren²⁵ ve aynı zamanda şairlik gücü ve konumuna bir kez daha değinen Necâtî'ye göre, tüm şairlerin şiirleri unutulmuştur. Artık ellerde ve dillerde olan sadece kendi gazelleridir:

Unuduldu dükeli şâ'irûñ eş'ârı kamu
Şimdi ellerde vü dillerde Necâtî gazeli (G. 636/5, s. 547)

Şair, metnine şiir anlayışı makalesinde²⁶ yer verdiğimiz ve halkın şiirlerine karşı olan ilgisi karşısında şaşırıldığını belirttiği bir beytinde, “Ey Necâtî, sen daha deftere geçmeden ne şaşırtıcıdır ki halk dîvânını tutuyor” (G. 526/5, s. 470) demektedir. H. Tolasa'nın da dikkat çektiği üzere Necâtî aynı zamanda, “esâsen okuyucuyu etkilemeyi ve onlar tarafından çokça okunup beğenilmeyi ayrıca bir değer ölçüsü olarak algıladığını, bunu hayli önemsediyini”²⁷ vurgulamaktadır.²⁸

²⁵ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 40.

²⁶ Bayram Ali Kaya, “a.g.m.”, s. 155.

²⁷ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 40.

²⁸ Merhum Tolasa hocamız, nesre çevirisini vermediği bu beyitle ilgili olarak, “Burada Necâtî, sanki daha belirli bir çevreden (veya belirli bazı kişilerden) somut ve özel bir beklenti içerisinde. Bunu bulamayınca da geniş çevreler içerisindeki ününe bakıp ortaya çıkan çelişkili duruma eseflenmektedir.” şeklinde bir izahta bulunmaktadır (bk. Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 40). Hocamızın böyle bir açıklama yapmasında, şiirlerinin halk tarafından çok beğenilmesi ve okunmasına âdeta elden düşürülmemesine rağmen Necâtî'nin, hâmilelerinden gerekli destek ve takdiri göremediğinden; muhtemelen hangi şairlere ne miktar câize verileceğinin yazıldığı defterleri de kastederek, isminin henüz kayda geçmemiş olmasından serzenişte bulunmuş olabileceği hususu etkili olmuş olmalıdır. Zîrâ Tolasa beyitle ilgili izahında, halk ile geniş kitleleri; hâmi vb. destekçiler ile de daha belirli bir çevre veya belirli bazı kişileri kastettiğini belirtmiş idi. H. Tolasa'nın, şairin yakınmasını, “geçmedin” kelimesine “kayd olunmadın” anlamını vermek sûretiyle yaptığını düşündüğümüz bu izah, anılan kelimenin nüsha farkları kısmında verilen “geçmedi” şekli dikkate alındığında beytin genel anlamıyla hayli uyumlu görünmektedir. Bununla birlikte, daha önce şiir anlayışı makalesinde değinmediğimiz bir hususu da vurgulamak isterim. Şöyle ki, Tarlan hocamızın

Şair, bir diğer beytinde ise her kişinin lakırdısının yazılmadığını, yüzü güzel olmayanın peçe tutunmaya, güzelliğini gizlemeye gerek görmeyişini örnek vermek ve mürekkebin siyahlığı ile peçenin rengi arasındaki benzerliğe îmâda bulunmak sûretiyle dile getirir:

Yazılmaz her kişinün kıl ü kâli

Peçe tutunmaz olmayan cemâli (Mes. 5/20, s. 6)

Necâtî, bir gazelinde şairlikteki üstünlüğünü dile getirme sadedinde, şiir tarzına görülmemiş bir letâfet kazandırdığını, âdetâ şiir sahasında yeni bir çığır açtığını; bunun da etkisiyle olsa gerek meleklerin her birinin başta şairin zarâfet dolu şiirlerden oluşan eseri olmak üzere, benzer özelliğe sahip dîvânları okumaya başladıklarını belirtir:

Tarz-ı eş'âra Necâtî bir letâfet virdi kim

Her melek meyl-i zarâfet idüben dîvân okur (G. 196/10, s. 267)

Beyitte yer verilen “her melek” ifadesiyle, nûrânî varlık olan meleklerin her biri; hatta asıl görevleri insanların günah ve sevaplarını yazmak olan yazıcı melekler kastedilmiş olabileceği gibi; melek benzeri güzeller, şiirden anlayan zarifler ve melek kalpli dostlar da kastedilmiş olabilir.

Dîvânlarda dile getirilen, şiirlerinin çok okunduğu ve beğenildiği yönündeki ifadelerin ne denli şairlerimizin söylediği ölçüde olduğunun tespiti pek kolay değildir. Şairliklerine yönelik türlü övgüler, haklarında kesin hükümler verebilmek için tek başına yeterli olmamakla birlikte,

metin içine aldığı “geçmeden” kelimesinde yer alan ve günümüzde “-meden” şeklinde kullanılan zarf fiil, beyitte “-medin” şeklinde yer almaktadır. Bu durumu dikkate aldığımızda beyitin, şairin şiirlerinin henüz deftere geçilmeden, yani bir nüsha veya dîvân oluşturulmadan halk arasında rağbet gördüğü, yayıldığı; hatta kulaktan duymak sûretiyle ezberlenen şiirlerin onlar tarafından bir dîvân hâline getirildiği şeklindeki anlamlandırmanın da uygun olacağını söyleyebiliriz. Ayrıca “tutmak” kelimesinin “korumak, muhafaza etmek” (bk. *Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1965, c. II, s. 1282) anlamını dikkate aldığımızda beyiti bu kez, “daha şair şiirlerini deftere geçirmeden, halkın bir nevi tüm şiirlerini bir arada görmek istediği veya kaybolup gitme endişesiyle şiirlerini bir an evvel dîvân nüshalarına kaydettikleri, onları özenle korudukları” şeklinde de anlamlandırabileceğimizi; sonuç olarak her iki durumda da esasen şairin okuyucu tarafından beğenilmeyi hayli önemseydiğini ve halk içindeki şöhretine şaşırılmış görüldüğünü ifade etmemiz mümkündür.

hemen her çevreden okuyucuyu etkilemenin ve onlar tarafından beğenilmenin, şairlerce bir değer ölçüsü olarak alındığını ve kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.²⁹

3. *Alçak gönüllüdür, yanlışları bırakıp doğruları gözetir*

Necâtî, metnine bir diğer bölümde yer verdiğimiz bir şiirinde, pâdişahın yüce soylu olmasına karşın yine de olur olmaz sözlerle onu övmenin uygun olmadığını söyler. Ardından kendisinin yanlışları bırakıp doğruları gözettiğini, alçak gönüllü bir tavır içinde mahlas gibi dâimâ aşağılarda, geri planda olmaya özen gösterdiğini (Nazm, B. 15-16, s. 9); zaten rasat ehlinin de yüksek yerlerin alçaktan daha iyi görüldüğünü söylediklerini belirtir:

Rasad ehli olanlar böyle dirler
Ki alçakdan görünür yuca yirler (Nazm, B. 17, s. 9)

4. *Bende, deli, dîvâne, fakir, hakîr, lâubâli âşık, levend, müflis ve şeydâdır*

Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsünde yazdığı ve esasen genelde şairlerin sultan veya şehzâdeler karşısındaki konumlarını, özelde ise kendi konumunu net bir şekilde dile getirdiği bir kasidesinde, kendisini bende olarak niteler. Şair bu vasfını, pâdişahın övgüsünü sultanın kapısında okumasının, Bilâl-i Habeşî'nin Ka'be harîminde ve dinleyenleri kendinden geçirecek denli etkileyici bir şekilde seslenmesi, salâ veya ezan okuması gibi uygun ve güzel olacağını örnek vermek sûretiyle dile getirir:

Okusun medhûni kapuñda Necâtî bendeñ
Yaraşur Ka'be harîminde nevâ kılsa Bilâl (K. 16/43, s. 67)

Şair bir gazelinde kendisini kastederek, güzel sevmeye ve şarap içmeye tövbeli olduğunu söylese bile buna inanılmaması gerektiğini; zîrâ delinin söylediği söze inanılmayacağını belirtir:

Mahbûb u meye tevbelüyem dirse Necâtî
İnanmayasuz sözine zîrâ ki delidür (G. 102/8, s. 208)

²⁹ Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 40; Menderes Coşkun, *Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit, Şairin Şaire Bakışı*, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 125.

Necâtî bir beytinde dîvâne değil sadece âşık olduğunu, âşık olanın dîvâne sayılamayacağını söyler ve asıl dîvânenin kendisine dîvâne diyen olduğunu belirtir:

‘Âşıkam ben dimesün kimse baña dîvâne
Baña dîvâne diyendür sanemâ dîvâne (G. 514/1, s. 462)

Necâtî böyle söylemekle birlikte, gönlünün hâllerinin deftere ve dîvâna sığmaz olduğunu dile getirdiği aşağıdaki beytinde, “deliye kalem verilmez” atasözünü de kullanmak sûretiyle, bu kez dîvâne nitelemesini bizzat yapar:

Sığmaz oldu defter ü dîvâna ahvâli dilün
Ey Necâtî gerçi kim yokdur kalem dîvâneye (G. 525/8, s. 470)

Şair, kendi hâline bırakılması, karışılmaması, yolundan alıkonularak mescide dâvet edilmemesi; zîrâ gitmek istediği asıl yerin meyhâne olduğunu dile getirdiği bir beytinde, bunun sebebi olarak lâübâli âşık oluşunu gösterir:

Koñ beni yolundan ayruş da‘vet itmeñ mescide
Lâ‘übâli ‘âşıkam ser-menzilüm mey-hânedür (G. 118/5, s. 217)

Necâtî bir diğer beytinde, hakkında birtakım sıfatları sıraladıktan sonra, kendisi için bunlardan daha olumsuzlarının kullanılacağı ya da bunlardan beş beter nitelemelerle anılacağını beklediğini dile getirir:

Levend ü müflis ü dîvâne vü fakîr ü hakîr
Necâtî’yem umaram dahi beş beter diyeler (G. 117/5, s. 217)

Beyitte hem içinde bulunduğu olumsuz duruma işaret eden, hem durumunun daha sonra düzeleceğine dâir pek umudu olmadığını; hatta daha da kötüleşeceğini beklediğini belirten şair, ikinci mısranın başında “Necâtî’yem” diyerek, sırf ünlü ve güçlü bir şair olduğu için döneminde kendisini çekemeyenlerin bulunduğunu, hakkında bu nedenle olumsuz sıfatlar kullanıldığını; hatta bu durumun şöhretinin devamlılığı nispetinde daha vahim bir hâl alacağına ilişkin kaygısını ifade eder.

Necâtî’nin gönlü cezbeden şiirleri, hüznü sesler ve nevrüz mevsimi, zavallı bülbülü de kendisi gibi şeydâ etmiş, çılgına çevirmiştir (K. 20/19, s. 76).

5. *Bezle-gûydur, fasîhtir, mazmûn okumaz*

Bülbül (bir başka şair, rakip), *Gülîstan*'ın beyitlerinin tümünü ezberlese bile Necâtî'nin şair yaratılışı gibi latîfeci olamaz:

Olamaz tab'-ı Necâtî gibi bülbül bezle-gûy
Filmesel hıfz itse ebyât-ı gülistânı dürüst (G. 36/6, s. 167)

Şair, Şehzâde Mahmud övgüsündeki kasidesinde felek yüzünden bir zamanlar her fasîhin dilinin lâl olduğunu, kendisinin de bunlardan biri olduğunu imâ etmek sûretiyle, dile getirir (K. 16/37, s. 66).

Necâtî bir gazelinde ise âşıklara bol bol hasret mektubu geldiğini; lâkin kendisinin hiç mazmûn okumadığını belirtir (G. 402/3, s. 389). Şiir anlayışı makalesinde de bahsettiğimiz üzere,³⁰ deyim anlamı da olabilecek olan “mazmûn okumak” ibaresiyle şair, başkalarından mazmûn almadığını, orijinal mazmunlara yer verdiğini kastetmiş olmalıdır.

6. *Daha elifi öğrenmeden ezbere şiir okumaktadır*

Necâtî, şiire çok erken yaşlarda başlamış olup henüz elifi bile öğrenmeden servi boylu güzelin vasfını su gibi ezbere okumaktadır:

Ben mu'allimden dahi doğru elif öğrenmedin
Serv-i kaddûn vasfını ezber okurdum su gibi (G. 560/4, s. 494)

Necâtî beyitte dile getirdiği “muallimden dahi doğru elif öğrenmedin” ifadesiyle, daha alfabeyi öğrenmeden servi boylu güzellerin vasıflarını ya da bu güzeller vasfında yazılan şiirleri ezbere okuduğunu dile getirir.

7. *Eşsizdir, onun ne gençler, ne de yaşlılar arasında bir benzeri yoktur, zarifler içinde de bir tanedir, akrânına üstündür*

Necâtî, ne gençlik çağlarında, ne de içinde bulunduğu ihtiyarlık döneminde; üstelik ne gençler, ne de yaşlılar arasında kendi ayarında bir şair görmüştür. O, bu yönüyle de eşsizdir:

Yiğit oldum kocaldum görmedüm hîç
Necâtî gibi şeyh ü şâb içinde (G. 540/6, s. 480)

³⁰ Bayram Ali Kaya, “a.g.m.”, s. 209.

Pâdişah eşiği başta sanatçılar olmak üzere türlü zarif, seçkin kişilerle dolu olmasına rağmen şairin ayrı bir yeri vardır. O, bu durumunu Allah'a şükretmek sûretiyle dile getirir:

شكر لله Necâtî yine bir dânedürür

Pâdişâh işiği gerçi zurefâ hı rmenidür (G. 112/7, s. 214)

Şair, “tîğ” redifli kasidesinde, diğer tüm silahlar içinde nasıl ki kılıç bir tane ise kendisinin de kılıca benzer diliyle veya kılıç redifli kasidesiyle akranlarına üstün geldiğini belirtir. Böylece bir yandan kılıcın keskin, kullanışlı ve son derece etkili bir silah olduğunu dile getiren Necâtî, bir yandan da dilini kılıç gibi keskin, çok yönlü ve etkili bir şekilde kullanarak üstün hâle geldiğini vurgular:

Oldum zebân-ı tîğ ile akrânuma yeğîn

Sâ'ir yarağ içinde nitekim yegâne tîğ (K. 11/60, s. 52)

8. Gönlü hassastır

Metnine daha önce yer verdiğimiz bir beytinde (G. 600/6, s. 522), içki ile şairlik arasında önemli bir bağ olduğunu dile getiren şair, aşağıdaki örnekte yine kendi şairliğini merkeze alır ve bu kez sevgiliye seslenir. Esasen şairlik ile sevgili-rakip-âşık ilişkisinin kaçınılmaz zorlukları bağlamında gönlünün hassaslığını dile getiren Necâtî, sevgilinin rakiple samimiyeti ilerletmesine gönlün tahammül etmesinin şair olmasa bile pek mümkün olmadığını ifade eder:

Sen germ idince gayr ile bâzâr-ı mihrûnî

Dil yanmamağa döye mi tut şâ'ir olmadı (G. 588/4, s. 513)

9. Kalemî inciler saçmaktadır

Klâsik şiir geleneğinde şairler, çoğunlukla kalemlerini kişileştirmek ve onunla ilgili türlü benzetmelere yer vermek sûretiyle, şairlikleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunurlar.³¹ Necâtî de bir mesnevîsinde gönlündeki nâzik anlamların, inci saçan kalemî vasıtasıyla ortaya çıktığını dile getirerek kalemî üzerinden şairlik gücünü över (Mes. 4/3-4, s. 4).

³¹ Mahmut Kaplan, “Şeyh Gâlib’in Şiir Anlayışı”, *Turkish Studies, Volume 2/4 Fall 2007*, s. 460.

10. *Kendisine nazm-ı hasen verilmiştir, nazm ipliğine inci dizmede usta ve özgündür, şiir alanında üstünlüğü kabul edilmiştir*

Şairlik vehbî olması, kaynağının yaratıcı olması yönüyle ilâhî bir özellik de taşır. Necâtî bir beytinde, güzelin hinduvâne benlerini kolayca övmesini, kendisine bir lütuf olarak güzel şiirler söyleyebilme yeteneği verilmiş olmasına bağlar (G. 16/4, s. 154).

Şair, Şehzâde Mahmud övgüsünde kaleme aldığı kasidesinde, incinin içerisinde olduğu kabuk olarak da tanımlanan sadef yaratılalı beri, hiç kimse nazm ipliğine bu şekilde inci dizmedi diyerek şiir tarzındaki özgünlüğüne değinir; hatta kendisinin gelmiş geçmiş en güçlü şair olduğunu ifade eder:

Gâlibâ vaz' olalı bu sadef-i sîm-âbî
Dizmedi rişte-i nazma kişi bu resme le'âl (K. 16/42, s. 67)

Necâtî bir gazelinde tab'ını, şiir alanındaki üstünlüğünün herkesçe kabul edilmiş olmasından ötürü kutlar:

Âferînler Necâtî tab'uña kim
Tarz-ı eş'ârda müsellemdür (G. 66/7, s. 186)

Şair bir diğer gazelinde, dilberin yüz güzelliğini anlatalıdan beri "üslûb-ı nazm içinde müselleme" olup olmadığını sorgular görünüp, aslında şiir alanındaki ustalığının herkes tarafından kabul edilen bir gerçek olduğunu belirtir:

Dilber cemâli vasfın idelden Necâtîyâ
Üslûb-ı nazm içinde müselleme degül miyüz (G. 220/5, s. 281)

11. *Meclislerde adıyla okunmakta, parmakla gösterilmektedir*

Aşk sultanı, Necâtî'ye kulumdur diyeli, defter ve dîvân ehli onu adıyla çağırılmaktadır. Böylesi bir iltifatta bulunulmuş olması onun bürokratlar, üst düzey idareciler, diğer şairler ve şiirden anlayanlar katında itibar görmesine yol açmış; şair artık ismen dâvet edilecek, adıyla anılacak ve bilinecek düzeyde ünlü ve saygın biri hâline gelmiştir:

'İşk sultânı Necâtî'ye kulumdur diyeli
Beni adumla okur defter ü dîvân ehli (G. 619/7, s. 535)

Şair, Ali Paşa övgüsündeki “hâtem” redifli kasidesinin bir beytinde ve kendi değerini vurgulamak sadedinde, paşanın kapısında başkaları tarafından parmak ile gösterildiğini söyler:

Gösterürken işigünde beni parmağ ile il
Ne revâdur kim ola halka-i her der hâtem (K. 19/41, s. 74)

12. *Sözünün letâfeti sevgiliyi uryân eder*

Şair, bir güzelin beklenmedik teşrifi ile şenlenen gecesini tasvîr ettiği yek-âheng bir gazelinde, “Ben, sözlerinin letâfeti, hoşluk ve güzelliği sen pâdişâhı geçen gece uryân eyleyen Necâtî’yim” demekte ve şiiirlerinin etkileyiciliğini; dolayısıyla şairlik gücünü dile getirmektedir:

Ben şol Necâtî’yem ki kelâmum letâ’ifi
Sen pâdişâhı eyledi uryân geçen gice (G. 460/7, s. 426)

Uryân eylemek, şairin son derece güzel ve etkileyici sözleri nedeniyle güzelin, akli başından gidecek, kendinden geçecek derecede etkilendiği anlamına gelebileceği gibi, yine bu sözlerin etkisiyle mecnûna döndüğü, kendisini kaybederek üstünü başını çıkarıp çıplak hâlde kaldığı anlamına da gelebilir.

13. *Şairliğinin değerine, sahip olduğu hünere dikkat çekmeyi gerekli görür*

Aşağıda ilgili bölümde değinileceği üzere, Necâtî de benzer durumdaki birçok şair gibi zaman zaman şairlik güç ve yeteneğinin farkında olunmadığından, kadr ü kıymetinin yeterince bilinmediğinden yakınmıştır. Bununla birlikte, salt yakınmanın fazla bir anlamının olmadığı da farkındadır. Tek başına hüner ehli olmanın yetmeyeceği düşüncesinde olan Necâtî’ye göre, sahip olunan türlü hüner, sanat, şairlik gücü ve şiiirlerin değeri ortaya konulmalı, gerektiği gibi tanıtılmalıdır; zîrâ avâm tabakası gerçek anlamda hünerin ne olduğunu bilmez. Satmak kelimesinin ayrıca “söylemek, nakletmek, dinletmek”; metinde “ögetçe” şeklinde verilen

“oğatça” kelimesinin ise “iyice, güzelce”³² anlamları göz önünde bulundurulduğunda, yine benzer bir duruma vurgu yapıldığını, yani güzel şiirler yazma hünerinin tek başına yeterli olmadığını, asıl hünerin bunları avâma ulaştırmak veya dinletmek olduğunun; avâmın ayrıntıya değil genel duruma dikkat ettiğinin dile getirildiğini söyleyebiliriz:

Ne bilürler hüner nedür bu ‘avâm
Hüner anı ‘avâma satmakdur
Kim seçer incesini dülbendün
Lûtf anı ögetçe sarmakdur (Kt. 25, s. 124)³³

Şair aynı zamanda öğünmesinin gerekçesini dile getirdiği aşağıdaki kıt’asında, “Ey Necâtî, gerçi öğünmeyi yeriyorsun; ama umar mısın ki insanlarda temîz yani seçme, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırdetme kabiliyeti var? (Dolayısıyla bilmelisin ki) Hz. Yusuf gibi aziz/değerli olmak, âdeta el üstünde tutulmak isteyen kişinin varıp hüner Mısır’ında/ülkesinde kendisini satması gerekir” diyerek benzer duygu ve düşüncelerini dile getirir:

Öğünmeyi yerersin eğerçi Necâtiyâ
Umar mısın ki ehl-i cihânda³⁴ temîz ola
Mısır-ı hünerde kendüyi satmak gerek kişî
Yûsuf gibi dilerse ki vara ‘azîz ola (Kt. 79, s. 138)

Necâtî, Hz. Yusuf’un Mısır’a götürülerek satılması ile bir rüyâyı yorumlayarak zindandan kurtulmasına, bilâhare yetenek ve hünerini de kullanarak yüksek mevki sahibi, itibarlı biri olmasına telmihte bulunan bu kıt’asında da belirttiği üzere, esâsen övünmeyi yerilecek bir şey olarak görmektedir. Bununla birlikte, döneminde iyi ile kötüyü, şair ile müteşâiri birbirinden ayırt etme kabiliyetine sahip insanların bulunmadığı düşüncesindedir. Bu nedenle, böylesi durumlarda kişinin tevâzuğu bir kenara

³² *Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1971, c. V, s. 3328; *Derleme Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1977, c. IX, s. 3267.

³³ Tarlan, bu kıt’aya ilişkin düştüğü açıklama notunda, “Satmak ile sarmak kafiye olmayacağına göre bunların yerine başka kelimelerin kullanılmış olması veya bu kıt’anın Necâtî’ye âit olmaması icabeder.” kaydına yer vermiştir (bk. A. Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 124).

³⁴ Matbu neşirde “ehl-i cihânda” terkibi, herhâlde sehven “ehl-i cihâda” şeklinde yer almaktadır (bk. A. Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 138).

bırakması ve değerinin lâıykıyla anlaşılabilmesi için, şairin tâbiriyle kendisini satması, şiirlerinin ve şairliğinin reklamını yapması, bu çerçevede sanatını ve kendisini övmesi gerekmektedir.³⁵ Bu ifadelerden, şairin bütün hüner ve yeteneğine rağmen lâıyk olduğu ilgi ve alâkayı görememekten yakındığını; hatta kendisini övmesini eleştirenlere, bilhassa temyîz kâbiliyetine sahip olmayan çağdaşlarına cevap verdiğini, değinilen övünmelerinin kendince haklı bir gerekçesini izah etmiş olduğunu çıkarmak da mümkündür.

14. *Tarzı yenidir*

Onun tarz ve üslûbu tâzedir; dolayısıyla yeni olan tarzına tıpkı yeni olgunlaşmış meyve dalları gibi rağbet edilmesi yerindedir:

Bu tarz-ı tâzeye rağbet sezâdur
K'olur mergûb dâ'im şâh-ı nev-ber (K. 10/31, s. 48)

15. *Tatlı sözlüdür, âdeta sözün şekerini çıkartır, tüm dünyanın ağzına şeker koyar*

Necâtî bir gazelinde sevgiliye seslenir ve ona tatlı ağızlı, kendisine de tatlı sözlü denmesi hususunda ağız birliği etmesi teklifinde bulunur:

Cânâ Necâtî ile gel ağız bir eyle kim
Saña şeker-dehen dine şîrîn-suhan baña (G. 16/7, s. 155)

Beyitte tevriyeli kullanımların da bulunduğu, ağız bir eylemenin aynı zamanda iki ağız bir etmek, birleştirmek anlamına geldiği de gözden irak tutulmamalıdır. Yani bir bakıma sevgiliye kibarca öpüşme teklifinde bulunan şair, sevgilinin tatlı dudaklarından öperek kendi sözlerini de tatlandırarak, bir nevi duyduğu memnuniyet ve zevk sebebiyle tatlı sözler söyleyecektir.

³⁵ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 21; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Divânı (Seçmeler)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz, s. 245; Tübâ Işınso İsen, *Divan Şiirinde Fahriye*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 18; İsmail Güleç, "Necâtî Bey'de Toplumsal Eleştiri", I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Anısına, *Sempozyum Kitabı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009, s. 316.

Necâtî bir diğ er gazelinde, “Güzelin dudağının vafında sözün âdeta şekerini çıkartırız, sözü şeker gibi tatlı hâle getiririz, sözün en tatlısını söyleriz; lâkin nerede böyle bir şekerden anlayan papağan ki candan alıcısı olsun” demektedir. Beyitte bir yandan şekerin papağanın konuşmasını teşvikteki rolü ile sevgilinin tatlı dudağının kendisini şiir söylemeye yöneltmekteki etkisine dikkat çeken Necâtî, bir yandan da sevgilinin dudağı vafında şeker gibi tatlı sözler söylemesine rağmen bunları lâıykıyla anlayan olmadığını; dolayısıyla kıymetinin bilinmediğini ve ciddi alıcısının bulunmadığını vurgulamış olur:

Lebi vafında sözüñ biz şekerin çıkaruruz
Kanı tûtî k’ide cân ile harîdarlığı (G. 561/6, s. 495)

Şair, ezmek kelimesini tevriyeli olarak kullandığı bir beytinde, “Sen dünyanın ağzına öyle bir şeker ezdin, şiir severlere öyle tatlı şiirler sundun ki bu durumdan, senin bu sözlerinden ancak diğ er şairler incinir” demektedir (G. 199/7, s. 269).³⁶

16. Üstattır

Üstalık hâli veya vasfı, bir şair için değ er takdiri olmasının yanında, şairin kendi devri içindeki yer ve fonksiyonunun belirlenmesi bakımından da son derece önemlidir.³⁷ Üstat kelimesiyle ayrıca şairin ulaştığı en yüksek edebî seviye, yetiştiricilik düzeyi ve özelliğı anlatılmakta; şairin sanat gücü, tecrübesi, anlayışı, kavrayış gücü vb. hususlar ifade edilmektedir.³⁸ Necâtî’nin sadece çağdaşları değ il, sonraki yüzyıllarda yaşamış şairler üzerinde de hayli etkisi olmuştur. Tezkirelerdeki tespitler ile dîvân yâhut nazîre mecmûalarındaki örneklerden hareketle, şairin daha döneminde üstat olarak görüldüğü, sonraki dönemlerde de Türk şiirinin önde gelen isimleri arasında anıldığı bilinmektedir. Necâtî, yetiştiricilik vafının, ustalık durumunun şairlikte de son derece önemli olduğunu belirttiğı bir beytinde, esasen birçok kaynakta temas edilen bir özelliğini dile getirmekte, kendisinin usta bir sanatkâr olduğunu söylemektedir. Şair bir nevi, eğer

³⁶ Beyitin açıklaması ile ilgili ayrıntı bilgi için bk. Bayram Ali Kaya, “a.g.m.,” s. 168-169.

³⁷ Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 261.

³⁸ Süleyman Solmaz, *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde Şairin Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 501.

maksat sanat öğrenmekse, ki burada sanattan kasıt daha ziyâde şiirin gerekleri veya incelikleri olmalıdır, bu işin üstadına, yani kendisine gelinmesini istemekte; dolayısıyla sanatın ancak bir usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenilebileceğine dikkat çekmektedir:

Uñmaduđından bilũn oldı Necâtî pîşegâr
San‘at öğrenmek eğer maksûd ise üstâda gel (G. 344/6, s. 354)

Geleneğimizde üstat-tilmiz ilişkisinin, başta şiir sanatı olmak üzere, belli bir ustalığa ulaşmada önemli bir yeri vardır. Kendine özgü bir yapısı, bilgisi ve kuralları olan şiir sanatının lâıykıyla öğrenilebilmesi de ancak bir üstat sayesinde mümkün olabilmektedir.³⁹ Her işin bir üstadın rehberliğinde mükemmele ulaşacağını düşünen Necâtî’ye göre, sanatında ustalaşmak isteyenler aşkı üstat edinmeli, onun rehberliğinde hareket etmeli ve bu konuda Ferhad’ı örnek almalıdırlar:

Ey Necâtî olımaz Ferhâd gibi pîşe-gâr
Her kime kim san‘atinde olmadı üstâd ‘ışk (G. 276/8, s. 314)

Şair bir diğer beytinde, sevgilinin güzelliği vafında bir gazel söylediğini ve işitenlerin hayli beğendiklerini, bu şiirin “üstâdına âferin olsun” dediklerini, takdir ve beğenilerini ifade ettiklerini dile getirir:

Bir gazel didi Necâtî hüsünũn vafında kim
İşidenler hep didiler âferin üstâdına (G. 519/5, s. 466)

“Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz” sözü fehvâsınca, şairleri de esasen en iyi şiirleri tarif eder. Bu bağlamda Necâtî aşığıdaki beytinde, ne denli güçlü bir şair olduğunun anlaşılabilmesi için cihângîr olarak nitelediği; dolayısıyla tüm dünyayı kuşatıp etkisi altına aldığını düşündüğü şiirlerine bakılmasının yeterli olacağını belirtir. Şair böylece, şiirini ve şairliğini överken döneminde geçerli olan, sanat alanında şairin ön planda olduğu ve sanat faaliyetlerinin merkezinde bulunduğu,⁴⁰ anlayışına da temas etmiş olur:

Vech-i ta‘rîf baña şi‘r-i cihân-gîr yiter
Aslı isbât ider çünkim ola fer‘ refi‘ (G. 261/6, s. 305)

³⁹ Nihat Öztoprak, “a.g.m.,” s. 94.

⁴⁰ Harun Tolasa, “a.g.m.,” s. 36.

Gücünü şiiirlerinin gücünden alan Necâtî de birçok büyük şair gibi gücünün farkındadır ve şiiirlerinin güzelliğinden son derece emindir. Şair, yanığında yara bulunan ve bundan hayli muzdarip olduğu anlaşılan bir dostunu, aynı zamanda teselliye çalıştığı bir gazelinde yarayı “elife, gamzeye, ikiye ayrılarak Firavun’un askerlerini helâk eden Nil’e, sûsen-i İsâ’ya, defter-i hüsnünü tezyin etmeğe çekilen bir hatta” benzetmiştir.⁴¹ Necâtî, yarayla ilgili başka benzetmelerde de bulunduktan sonra en sonunda tüm bunların sadece dostu teselliden ibaret sözler olarak anlaşılmması gerektiğini, sergilenen hünerin esasen kendi şairlik yeteneğini imtihan etmek anlamına geldiğini belirtir. Böylece şair, döneminde tek olduğunu ve kendi şairlik gücünü ancak kendisinin takdir edebileceğini,⁴² bir başka deyişle kendisiyle yine kendisinin boy ölçüşebileceğini dile getirmiş olur:

Yara n’eyler ârızunda hâşe lillâh döstum
Kendü kendinden Necâtî tab’ın eyler imtihân (G. 431/11, s. 409)

17. Yalancıdır

Gelenekte şiiir, kısmen ya da bütünüyle hayâl ve zihin ürünü olmasından da hareketle, zaman zaman yalan olarak kabul edilmiş, küçümsendiği durumlarda yalanın dışında, fesâne ve dedikodu olarak adlandırılmış,⁴³ doğal olarak şair hakkında da yalancı nitelendirmesinde bulunulmuştur. Aralarında Fuzûlî, Nedim gibi isimlerin de bulunduğu birçok şair şiiirlerinde bu hususa değinmiş ve olumsuz değerlendirmeler sadedinde, şairin yalancı olarak algılandığı çeşitli ifadelere yer vermişlerdir.⁴⁴

⁴¹ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 20.

⁴² Kendi şairlik gücünü ancak kendilerinin takdir edebileceği iddiâsı, büyük oranda üstat şairlere hastır. Nef’î’nin “Yine endîşe bilir kadr-i dür-i güftârim / Rûzgâr ise denî dehr ise sarrâf değil” beytindeki ifadesini andıran bu tür ifadeleri, örneğin Fuzûlî, Bâkî, Nedim ve Şeyh Gâlib’te de sıklıkla görebilmekteyiz.

⁴³ Menderes Coşkun, “Klâsik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, *Bilig*, S., 56, Kış 2011, s. 63.

⁴⁴ “Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var / Aldanma ki şair sözü elbette yalandur (bk. Muhammet Nur Doğan, *Leylâ ve Mecnûn*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1996, s. 164; Ben şâirim o kâmet-i mevzûnu doğrusu / Sevmem desem de belki yalan söylerim sana (bk. Muhsin Macit, *Nedim Divânı*, Ankara 1997, s. 274).

Gerek şiir-yalan ilişkisi,⁴⁵ gerekse şairin yalancılığı hususunda görüş belirten isimlerden biri olan şairimiz, aşağıdaki beytinde sevgiliye seslenmek sûretiyle, “Necâtî, servi senin boyuna benzer dediyse lutfet, sen ona bakma, bu sözü ciddiye alma, bilirsin ki şair yalancıdır” demektedir, şairlerin yalancı olduğuna dâir var olan geleneksel algıya temas etmektedir:

Servi Necâtî kaddüñe benzer didi ise
Lûtf it sen aña kalma ki şâ'ir yalancıdur (G. 89/7, s. 200)

Necâtî, çok katmanlı bir anlam dünyasına sahip olan bu beyitte, sevgilinin boyunun serviye benzediği sözünün gerçeği tam olarak yansıtmadığını; bir bakıma yalan, dolayısıyla da şairin yalancı olduğunu dile getirmektedir. Esasen gerçek olan tek bir şey var ki o da gönlünü almaya çalıştığı sevgilinin boyunun serviden daha uzun, daha endamlı ve daha etkileyici olduğudur. İkinci mısradaki “sen ana kalma ki şair yalancıdır” ibaresini, “sen onun şair yalancıdır sözüne itibar etme” anlamında alır isek Necâtî'nin bu kez farklı bir anlama vurgu yaptığını, bir yandan şiirdeki yalan ile gerçek hayattaki yalan arasında fark olduğunu, şiirdeki yalanda muhatabı aldatmaya yönelik bir kasdın bulunmadığını ve şairlerin yalancı sayılmayacağını ifade ettiğini; bir yandan da şairlerin sevgilinin boyunu övmedeki yetersizliklerinin anlayışla karşılanmasını dile getirdiğini söyleyebiliriz.

Şair, zâhîde seslendiği bir başka beytinde ise “Zâhid! Şaire riyâ sözünü (gösteriş ve iki yüzlülük içeren söz ve davranışları) satamazsın, yutturamazsın; zîrâ yalancılar elbette yalanı iyi bilir” der ve yine şairleri yalan ehli olarak gösterir. Necâtî bir bakıma, “tereciye tere satılmaz” dercesine şairlerin, kendilerinin de yalancı olmaları hasebiyle, başkalarının yalanlarını anında fark edebileceklerini belirtir:

Şâ'ire lâf-ı riyâyı satamazsın zâhid
Ki yalanı bilür elbette ki yalan ehli (G. 619/6, s. 535)

⁴⁵ Necâtî'nin, şiir-yalan ilişkisine dâir dile getirdiği görüşleri ve beyit örnekleri için bk. Bayram Ali Kaya, “a.g.m.”, s. 188-189. Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Menderes Coşkun, “a.g.m.”, s. 64-65.

18. Zihni son derece güçlüdür, uyanık ve kurnazdır

Klâsik edebiyatta şairlik gücünü yâhut sanatçı kişiliğini ifade eden önemli kavramlardan biri olan zihin (anlayış, kavrayış) kelimesiyle şairlerimiz genellikle üretkenliklerini, şairlik kapasitelerini ve verimliliklerini dile getirmek isterler.⁴⁶ Zihninin ne denli güçlü olduğuna değindiği aşağıdaki beytinde şair, “Necâtî zihnim öylesine güçlüdür ki ben her bir şeyde has (seçkin, son derece değerli) anlam gevheri bulurum. Bu nedendir ki sıradan bir su damlası bile bana okyanus gibi gelir” diyerek, hem ne denli üretken ve güçlü bir şair olduğunu belirtir, hem de güçlü bir şair olabilmenin ölçütlerinden biri olarak güçlü bir zihne sahip olmak gerektiğini vurgular:

Buldı her bir şeyde zihnüm gevher-i ma'nî-i hâs
Değme bir katre Necâtî bahr-i 'ummândur baña (G. 8/8, s. 150)

Şair, sofiye seslendiği bir beytinde, onun rüyâ ile kendisi ve kendisi gibi olanların gözünü bağlayamayacağını; zîrâ bu konuda uyanık olduklarını söyler:

Sôfi sen rü'yâ ile bağlaymazsın gözümüz
Biz Necâtî meşrebinde dâim uyanıklaruz (G. 214/7, s. 277)

Necâtî, “Servi boylu güzeller olmasa gönül gözyaşlarını böylesine saçıp dökmezdi” tarzında örnekler eşliğinde sebep-sonuç ilişkisine dikkat çektiği yek-âhenk bir gazelinin mahlas beytinde, bu kez sözü kendisine getirir. Aşk ehlinin remzi (sırları, hâlleri, istekleri, şikâyetleri) kendisi gibi kurnaz bir şair sayesinde duyulmuştur; zîrâ o, âdeta aşk ehlinin sözcüsü ve âşıkların sesidir:

Kim tuyardı remzini 'ışk ehlinün
Bir Necâtî gibi kurnaz olmasa (G. 532/5, s. 474)

B. Şairliğiyle İlgili Belli Başlı Teşbihler

Şairlerimizin çeşitli hâl ve vasıflarında olduğu gibi, şair kişiliklerinin genel yapısını hedef alan teşbihlerinde de onların hayatlarına, sanatçı kişiliklerine; hatta mîzaçlarına dâir birçok özellik bulmak mümkündür.

⁴⁶ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 38.

Örneğin bu tür teşbihlerinden hareketle Ahmed Paşa'nın kendisini ısrarla bülbüle benzetmesine rağmen; Bâkî'nin süsleyicilik, işlemecilik fonksiyonu üzerinde daha çok durduğunu; Hayâlî'nin ise Rumelili oluşundan da hareketle olsa gerek, pehlivan kelimesine çokça yer verdiğini, bilhassa tasavvufî eğilimi ve zevkini yansıtması bakımından “muhabbet nârının ocağı” vb. kendisine has teşbihlerde bulunduğu görülmektedir.⁴⁷

Necâtî'nin, büyük oranda şairliğinin çeşitli yönlerine ilişkin ve bilhassa memduhlarının dikkatini çekmek yâhut ilgilerine mazhar olabilmek için yaptığı teşbihler arasında “bülbül, gavnâs, meşşâtâ, pâdişah” gibi hayli yaygın olanlar bulunduğu gibi; nispeten daha az rastlanılan “attâr, mihrap” gibi farklı teşbihler de bulunmaktadır. Şairin büyük oranda tab'ı üzerinden yaptığı görülen tüm bu teşbihler aşağıda yine alfabetik sıra ile verilmiştir.

1. Attâr

Kokusu ve rengi sebebiyle klâsik şiirde sıkça yer verilen anber, ada balığının karnından çıkan siyah renkli ve hoş kokulu bir maddedir. Sevgilinin güzellik unsurlarından bilhassa saçı, ayva tüyleri veya benleri gerek siyah oluşları, gerekse güzel kokmaları nedeniyle sıklıkla anbere benzetilir. Necâtî, şairlik gücünü övdüğü ve âdeta “şiir benim işimdir” demeye getirdiği aşağıdaki beytinde, hem kalemin mürekkebinin renginin siyah olmasından, hem de şiirlerinde yer verdiği anlamların insan dimâğında ve ruhunda güzel koku etkisi bırakmasından hareketle, şiirlerini anbere, kendisini ise anber satan bir attâra benzetir. Şair ayrıca, güzel ve etkileyici bir şiir okumak veya dinlemek isteyen, tıpkı anber satın almak isteyen kişinin attâra gitmek zorunda olduğu gibi, kendisine gelmesi gerektiğini belirtir⁴⁸ ve âdeta çağında alternatifsiz olduğunu îmâ eder:

Şi'r isteyen Necâtî'ye gelsün ki vechi yok
'Anber satun alan kişi 'attâra gelmeye (G. 503/7, s. 455)

Şair, sözlerini şekere benzettiği bir diğer şiirinde bu kez kendisini, bunları satmak için kâğıda saran bir attâra benzetir:

⁴⁷ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 38-39.

⁴⁸ Muhammet Nur Doğan, “Klâsik Edebiyatımızda Sanat ve Şiir Felsefesi (Poetikası)”, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yay., İstanbul 2011, s. 116-117.

Şekerîn sözlerini kâğıda bürer ki sata
Be kim öğretti Necâtî'ye bu 'attârlığı (G. 561/9, s. 495)

2. *Bülbül (bülbül-i bâğ-ı atâ, bülbül-i hayâl), andelîb, hezâr, murg (murg-ı hoş-âvâz, murg-ı hoş-elhân), tûtî (tûtî-i tab')*

Klâsik şiirde şairlerimiz belîğ, veciz, güzel, hoş, latif, âhenkli, kısaca kulağa son derece hoş gelen sözler söylemelerinden hareketle kendilerini daha çok bülbüle benzetmişlerdir.⁴⁹ Önceden de bahsedildiği üzere Necâtî tab' kelimesini büyük oranda kendi şairliği çerçevesinde kullanmış, şairliğiyle ilgili tavsif ve teşbih unsurları söz konusu olduğunda bu kelimeyi sıklıkla tercih etmiştir. Onun tab'ının, yani şairlik yaratılışının bülbülü söze başladığında irfân ehlinde başka önünde gelebilecek, bir nevi ona denk olabilecek; hatta onu lâıykıyla anlayabilecek kimse bulunmamaktadır:

Bülbül-i tab'-ı Necâtî söze âğâz idicek
Kimse yokdur ki önünde gele 'irfândan öte (G. 488/7, s. 445)

Şair, Şehzâde Mahmud övgüsündeki "âb" redifli kasidesinde, "Ben öyle bir bülbülüm ki senin övgü gülşenini sulamak, sana lâıyk beyitler yazabilmek için Perverdigâr sözümü su gibi akıttı, akıcı kıldı." demektedir (K. 5/23, s. 33).

Kendisini bülbüle, memdûhu olan Sultan Bayezid'i de güle benzettiği "gül" redifli kasidesinde ise şair, candan övdüğünü söylediği sultandan kendisini sıkıntı içinde bırakmamasını, darda koymamasını; zîrâ dünyada hiçbir gülün bülbülünden rahatsız olmadığını, onun övgülerinden usanmadığını belirtmek sûretiyle dile getirir:

Cân ile meddâhuñam dil-teng koma beni kim
'Andelîbinden cihânda olmadı bîzâr gül (K. 15/40, s. 63)

Necâtî, Sultan Bayezid övgüsünde kaleme aldığı bir diğer kasidesinde memdûhunu bu kez gül-i handâna, kendisini de onun dergâhının gül bahçesinde feryat eden bülbüle benzetir (K. 8/38). Dostu artık onun yüzüne gülmelidir; zîrâ o dostun övgüsü faslında bülbül gibi şakırmaktadır:

⁴⁹ Muhammet Nur Doğan, *Fuzûlî'nin Poetikası*, s. 44.

Güle baksan Necâtî'nün yüzine
Nola ey döst 'andelibüñdür (G. 181/7, s. 257)

Şair kendisini bülbüle benzettiğinde, övdüğü kişinin konumunu beyan bâbında, bulunduğu mekânı da gül bahçesine benzetmekte ve “gül-zâr-ı devlet, gül-zâr-ı dergeh, gülistân-ı devlet” vb. tamlamaları çokça kullanabilmektedir (bk. K. 8/37, s. 42; K. 15/28, s. 62 vd.). Şiir ortamı, şiir muhiti, mekânları; hatta dünya için de benzer şekilde gül bahçesi kullanımına yer veren Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsünde yazdığı kasidesinde, “Ne hoş, ne güzel! Cihan gülistânı benim hoş sesli, güzel nâmeli yaratılış bülbülümün nâmeleriyle doldu” diyerek kendisinden yine tab' bülbülü olarak söz eder:

Bülbül-i tab'-ı hoş-elhânuma ahsente k'olur
Nagamâtıyla gülistân-ı cihân mâlâmâl (K. 16/41, s. 66)

“Bülbül-i tab'” ibaresine bir gazelinde de yer veren (G. 488/7, s. 445) Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsünde kaleme aldığı “kerem” redifli kasidesinde ise “Lutfederek sözlerini dinle; zîrâ Necâtî kulun bağış, bahşiş ve ihsan bağının kerem övücü bülbülü oldu” diyerek ihsan bağının bülbülü kullanımına yer verir:

Dinle güftârını lûtf it ki Necâtî bendeñ
Bülbül-i bâğ-ı 'atâ oldı senâ-hân-ı kerem (K. 18/23, s. 71)

Necâtî aynı şehzâde için yazdığı “serv” redifli kasidesinde şair karşılığında bu kez, her dalda terennüm eden “hayâl bülbülü” ibâresini kullanır:

Her şâhda terennüm ider bülbül-i hayâl
Devrân çemenlerinde zihî yâdigâr-ı serv (K. 22/41, s. 85)

Edebiyatımızda ses ve ötüşünün güzelliği bakımından ilk sırada bulunan kuş bülbül olmakla birlikte, bu özellikleri ile kendisinden söz ettiren “turaç (dürrac), turgay (çavuş kuşu, ibibik), hüdhüd, kanarya” vb. başka kuşlar da bulunmaktadır.⁵⁰ Sadece “murg” kelimesiyle birlikte yer verilen kullanımlardan hareketle, hangi güzel sesli kuşun kastedildiği tam olarak belli olmayan aşağıdaki örneklerin ilkinde, memdûhu Kasım Paşa'dan

⁵⁰ Kübra Eskigün, *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006, s. 2.

kendisini zavallı ve çâresiz bir durumda bırakmamasını isteyen Necâtî, ikna için paşaya ayrıca, “Yoksa senin kapının gülşeninde hoş sesli bir kuş değil miyim” sorusunu yöneltir: burada kaldım

Bî-nevâ koma Necâtî kuluñı yıllarla
Gülşeninde kapuñuñ murg-ı hoş-âvâz mı değül (K. 17/29, s. 69)

H. Tolasa'nın da belirttiği üzere, beyitte geçen “âvâz” kelimesinin “ün, şan, şöhret” anlamıyla mecaz olarak kullanılması sözkonusu olsa da bir sonraki beyitte geçen “murg-ı hoş-elhân” tamlamasının da işaret ettiği gibi bu kelime hem şiiri, hem de şairi niteler mâhiyette olup daha çok “nağme, âhenk, müzikal değer” vb. anlamlarına gelmektedir.⁵¹ Yani şair, “hoş âvâzlı kuş” nitelemesi üzerinden nağmeli, âhenkli şiirler söyleyip yazdığını vurgulamış olur. Necâtî, Ali Paşa övgüsünde yazdığı kasidesinin bir beytinde de kendisini hoş sesli, güzel ötüşlü bir kuşa benzetir ve paşanın gülşene benzeyen huzurundan ayrı kalmasının yazık olacağını dile getirir:

Didüm devletlü sultânım baña yazuk değül mi kim
Cenâbuñ gülşeninden dûr ola murg-ı hoş-elhânıñ (K. 13/34, s. 57)

Papağanlar, kuşlar içerisinde insan konuşmasını sınırlı bir şekilde de olsa en iyi taklit etme yeteneğine sahip hayvanlar olarak bilinir. Onların bir kuş olarak konuşabilmeleri çeşitli açılardan olağanüstü bulunmuş ve dinleyenleri dâimâ şaşırtmış; dolayısıyla papağanlar, mûcizevî sözler söylemenin ve şairliğin sembollerinden, şairler için önemli teşbih unsurlarından biri olmuşlardır. Bu kuşlar konuşma yeteneklerini ancak uzun ve sabır gerektiren eğitimler sonunda geliştirebilmektedirler. Şairlerin papağana benzetilmeleri boşuna değildir; zîrâ onlar da güzel, anlamlı ve etkileyici şiirler söyleyebilmek için belâgat ilmine hâkim olmak ve hayli uğraş vermek durumundadırlar. Diğer yandan papağanlara konuşma öğreten ustalar, bunu yaparken kuşun yüzüne bir ayna tutar ve aynanın arkasından kuşun öğrenmesini istedikleri sözleri tekrar ederler. Kuş bu hususta başarılı oldukça şekerle ödüllendirilir. Klâsik şiirde papağan, ayna ve şeker kelimelerinin sıkça ve bir arada geçmesinin, aralarında kurulan ilişkinin sebebi de bu uygulamadır.⁵² Necâtî, Fatih Sultan Mehmed övgüsündeki kasidesinin duâ bölümünde, “Ey Necâtî, virdini o şâha duâ hâline

⁵¹ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 29.

⁵² Muhammet Nur Doğan, “a.g.m.”, s. 113-114; Ziya Avşar, “a.g.m.”, s. 324; Abdulkâdir Erkal, *a.g.e.*, s. 155.

getir ki onun şükürü, senin tab' papağanının şekeri olsun" demekte ve kendisini, pâdişahın şükür şekerini yediği için olağanüstü sözler söyleyen papağana benzetmektedir:

Virdüni du'â eyle Necâtî şehe tâ kim
Şükri şeker-i tûtî-i tab'uñ ola gûyâ (K. 1/30, s. 24)

Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsünde yazdığı kasidesinde tab' papağanının bu kez memdûhunun şükürünün şekeri ile lutuf aynası sayesinde şiir söylemeğe güç bulabildiğini belirtir ve papağan-şair, ayna-lütuf, şeker-şükür arasındaki ilişkiye bir kez daha değinir:

Şekker-i şükürñ ile âyine-i lûtfuñdan
Tûtî-i tab' söze başlamağa buldı mecâl (K. 16/38, s. 66)

Şair, Sultan Bayezid için nazmettiği bir kasidesinde ise pâdişahıtan bir yandan himmet kapısını açıp gönül yıkığını yapmasını isterken, bir yandan da övgüsünün meclisinde bir târ ile tıpkı rebâb gibi hezâr nevâ eylediğini dile getirir. Necâtî ayrıca, ancak pâdişahın terbiyetiyle söze kemâl erebileceğini, gül suyunun güneş ışığıyla daha güzel kokacağını da hatırlatmak sûretiyle, ifade eder (K. 3/34-36, s. 29). Üstelik tab' papağanı, gerekli himmeti görmesi halinde düşüncelerinin defterinden her ay nâzik, son derece özel bir gazel seçebilecektir:

Tâ kim her ayda defter-i efkârdan ide
Tûtî-i tab' bir gazel-i nâzûg intihâb (K. 3/37, s. 29)

Yine kendisini papağana, güzelin yüzünü ise aynaya benzeten Necâtî, kendisini söyletenin, güzel şiirler yazmasına sebep olanın sevgilinin güzelliği olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla güzel sözler, şiirler söylemeye devam etmesini istiyorsa sevgilinin, ayna gibi parlak ve şeffaf olan yüzünü göstermesi gerekir:

Hüsñdürür Necâtî'yi gûyâ iden eğer
Tûtîyi söylesün dir iseñ göster âyine (G. 513/8, s. 462)

3. Cevher

Necâtî, Fâtih Sultan Mehmed'e sunduğu bir bahâriyyesinde, tab'ının cevherinin beyaz kâğıt üzerine sayısız inciler dizdiğini söylemekte ve tab'ını cevhere benzetmektedir:

Şâhâ Necâtî gevherüñüñ tab'ı cevheri
Dizdi beyâz kâğıda lû'lû-yi bî-şümâr (K. 6/35, s. 36)

4. *Dûşîze, meşşâta*

“Hâtem” redifli kasidesinde, “Bak bu üzeri mühürlü mücevher yüzük, şairlik yaratılışının bâkirelerinin her birinin serçe parmağına nasıl da güzel bir süs oldu” diyerek bir yandan şiirin süsleyici yönüne işaret eden Necâtî, bir yandan da tab'ını el değmemiş güzellere benzetir:

Tab' dûşîzelerin gör ki nice her birinüñ
Serçe parmağına zeyn oldı bu cevher hâtem (K. 19/40, s. 74)

Necâtî, hayâli bir nevi şiirin iç yapısının, elfâzı ise dış yapısının unsurları olarak ele aldığı izlenimi uyandıran bir beytinde tab'ına meşşâta, yani gelin süsleyici dense yakışacağını; zîrâ hayâlinin tâze bir gelin, sözlerinin ise bu gelinin süsü olduğunu, onu daha güzel ve belirgin bir hâle getirdiğini söyler (G. 167/10, s. 249). Şair böylece, bilhassa yoğunlaştığını hissettirdiği edebî sanatlardan hareketle, aktif görevinin daha çok elfâz üzerinde durmak olduğunu belirtir.⁵³

5. *Gavvâs, şinâver*

Bilindiği üzere şairlerimiz şiiri nazm denizine benzettiklerinde, şairi de böylesi bir fesâhat, hayâl, mânâ ve düşünce deryâsının derinliklerine dâlan ve oradan türlü söz ve anlam incileri çıkartan yüzücülere, dalgıçlara benzetirler. Bu benzetmede, bir yandan iyi şairliğin tıpkı usta yüzücülük ve dalgıçlık gibi türlü mahâretlere sahip olmayı gerektiren zorlu bir iş olduğu hususu, diğer yandan özgün bir hayâl, düşünce ve anlamın eşsiz inciler gibi düşünülmesi etkili olmuştur.⁵⁴

Necâtî, Mesih Paşa övgüsünde yazdığı kasidesinin bir diğer beytinde şiiri “nazm denizi”ne, iyi bir şair olduğunu da îmâ ettiği paşayı ise denizden inci çıkartan usta yüzücülere benzetir:

Pür ider dürle devrân dâmenini
Çü bahr-i nazmda ola şinâver (K. 10/11, s. 47)

⁵³ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 26-27; Bayram Ali Kaya, “a.g.m.”, s. 207.

⁵⁴ Muhammet Nur Doğan, *a.g.e.*, s. 47.

“Nişân” redifli kasidesinin tegazzül bölümünün başında da dalgıç teşbihine yer veren şair, “Bu denizde senin övgünün gemisini donatırken tab’ dalgıcı bir taze gazel örneği verir” diyerek, şairin görevleri arasında memdûhunun övgüsü sadedinde yazdığı şiirleri kaydettiği mecmuayı süslemek, dört başı mâmur hâle getirmek olduğunu belirtir:

Medhûn seffinesin donadurken bu bahrde
Gavvâs-ı tab’ bir gazel-i ter ider nişân (K. 21/36, s. 82)

Klâsik şiir geleneğinde taze, yeni, orijinal sözler, şiirler söyleyebilmek şairlik gücü ve büyük şair kabul edilme bakımından önemli bir ölçüttür. Bilindiği üzere pek çok ortak konu ve malzemeyi ele alan şairleri diğerleri arasında öne çıkartan öncelikle söyleyiş biçimlerindeki farklılıkları, yenilik ve özgünlükleridir.

6. Hz. Bilâl, Hz. Hızır-Hz. İsâ, Hz. Süleyman

Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsündeki bir diğer kasidesinde, memdûhunun kapısını Kâbe harîmine, kendisinin burada övgüler dizmesini ise Bilâl-i Habeşî’nin ezan okumasına benzetir. Tıpkı ona Kâbe harîminde ezan okuması yakıştığı gibi, kendisine de sultanın kapısında övgülerde bulunması yaraşacaktır:

Okusun medhûni kapuñda Necâtî bendeñ
Yaraşur Ka’be harîminde nevâ kılsa Bilâl (K. 16/43, s. 67)

Şair, Mesih Paşa övgüsünde kaleme aldığı ve şiirine ilişkin hayli bilgi verdiği kasidesinde, sahip olduğu şairlik gücünü bu kez Hz. İsâ ile Hızır’ın kendisine hocalık etmiş olmaları ihtimaline bağlar:

Necâtî’ye meğer ki itdi ta’lîm
Mesîh-i Meryem ü Hızır-ı Peyember (K. 10/33, s. 48)

Klâsik şiir metinlerinde Hz. İsâ daha ziyâde, mûcizevî bir şekilde babasız doğması, yine henüz beşikte iken konuşması, birçok ilâhî sırrı açıklaması; hastaların iyileşmesi, körlerin görür hâle gelmesi, hatta ölülerin dirilmesine vesile olmasıyla anılmaktadır. Hz. Mûsâ döneminde yaşadığına, Cenâb-ı Hak tarafından kendisine ilâhî bilgi ve hikmetin öğretildiğine, âb-ı hayattan içip ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılan, peygamber veya velî olduğu hususunda farklı görüşler bulunan Hızır’a ise daha ziyâde

sevgilinin bazı güzellik unsurları, su üzerinde yürümesi, bastığı yerlerin yeşile bürünmesi, âb-ı hayattan içmesi, darda kalanların, âşıkların kendisinden himmet dilemesi, tıpkı Mesîh gibi, ölen âşıkların dirilmesine vesile olması, gizli ilimleri bilmesi, terbiye, irşad ve hocalık yönleriyle yer verilmektedir.⁵⁵

Necâtî yukarıdaki beytinde hem mûcizevî nitelikte iyileştirici, diriltici özelliğe sahip sözler, ölümsüz şiirler söylediğini îmâ etmiş, hem de kendisinin herhangi bir hocadan değil âdetâ Hz. İsâ ile Hızır'dan ders almışcasına güçlü olduğunu belirtmiştir. Şair, anılan şahsiyetlerin seçkinliğine paralel olarak kendisinin de diğer şairler arasında seçkin bir konuma sahip olduğunu düşünmektedir.

Metnine bir önceki makalede yer verdiğimiz bir beytinde, “Necâtî bu kuş dilinin Süleymân'ı oldu” diyen şair, şiiri/şiirini özel bir dil olan kuş diline,⁵⁶ kendisini ise bu dili bilen yegâne kişiye, hükümdarlık vasfı da bulunan Hz. Süleyman'a benzetir (G. 62/7, s. 183).

7. *Mihrap, nacak (Ebû Müslim nacağı)*

Necâtî, kendisini hünermend olarak nitelediği, ayrıca cihan halkının önünde saygıyla eğildiğini söylediği ve metnine aşağıdaki bir diğer maddede yer verdiğimiz bir kıt'asında, bu saygının pâdişahın kendisinin arkasında durmasından, desteklemesinden kaynaklandığını belirtmiş, bundan ötürü pâdişahı Kâbe'ye, kendisini ise mihrâba benzetmiştir (Kt. 60, s. 133).

Nacak kelimesi, sözlüklerde “sapı kısa bir çeşit küçük oduncu baltası, eskiden savaş âleti olarak da kullanılan ağaç saplı, geniş ve keskin ağızlı büyük balta; hançer”⁵⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Tarlan'ın, “Nihânî'nin olduğu kütüphanelerdeki divanlar katalogunda yazılıdır”⁵⁸ notuyla yer

⁵⁵ Metin Akkuş, *Divan Şiirinde İnsan-I*, AÜ, Fen-Edebiyat Fak. Yay., Erzurum 2000, s. 39; Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 361, 372-380; Cemal Kurnaz, “Hızır”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998, c. 17, s. 411-412.

⁵⁶ Şiirin kuş diline benzetilmesiyle ilgili bilgi için bk. Bayram Ali Kaya, “a.g.m.”, s. 167-168.

⁵⁷ İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, c. 2, s. 2283; Yaşar Çağbayır, *a.g.e.*, c. 4, s. 3473.

⁵⁸ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s. 122.

verdiği bir ferde, Necâtî'ye nacak dendiği ve bunu diyenlerin doğru söyledikleri; ancak şairin, Hâricîlerin boynunu vurmakda kullanılan Ebû Müslim nacağı olduğu, Ebû Müslim-i Horasânî'nin destansı kahramanlıklarına da telmihte bulunmak sûretiyle dile getirilir:

Necâtî'ye nacak dirler ve lîkin gerçek eydürler
Havâric boynın urmağa Ebû Müslim nacağıdur (Ferd 17, s. 122)

8. *Pâdişah, sultan*

Bilindiği üzere pâdişah, bir ülkenin hem mutlak sahibi, hem de o ülkenin kaderinde son sözü söyleyen en yetkili ağızdır. Klâsik şiirde söz, kudret-güç, zekâ ve hünerle ele geçirilmesi, üstelik büyük bir dirâyetle yönetilmesi gereken bir ülkeye; şiir bu ülkenin tahtına, şair ise bu tahtta oturan pâdişaha benzetilir. Şairin bu şekilde nitelenmesi, güzel ve etkili söz söyleme yeteneğini idealize etmek içindir; zîrâ şairler, söz ülkesinin tahtında oturan haşmetli pâdişahlardır ve her devrin muhteşem sultanları olduğu gibi üstünlükleri tartışılmaz kudretli şairleri de vardır.⁵⁹

Necâtî aşağıdaki beytinde, şeklen kul (köle, dilenci) gibi görünse, kendisine pek itibar ve iltifât edilmese de gerçekte, mânâ yönüyle kendisini pâdişah (şiir konusunda tek söz sahibi) olarak gördüğünü belirtir:

Pâdişehdür Necâtî ma'nîde
Sûretâ gerçi kim gedâ görünür (G. 96/8, s. 204)

Mânâ kelimesinin “rûh, can, asıl, öz, cevher, iç, iç yüz, bâtın, sır, amaç, gerçek, neden, hüküm, karar, gerçekte, özünde, esasında, düşün” vb. birçok anlamı bulunmaktadır.⁶⁰ Beyitte yer verilen “ma'nîde” kelimesini, “mânâda, mânâ bakımından” şeklinde alır ve bu kelimenin aynı zamanda klâsik edebiyatta bir şiir terimi olduğunu hatırlarsak, Necâtî'nin bu kelimeyle şiir sanatına işaret ettiğini ve şiir alanındaki yetkinliğini îmâ ettiğini de söyleyebiliriz. Bir diğer ifadeyle şiirin bilhassa anlam unsurunun, ancak binbir türlü güçlük, zahmet, meşakkat, gayret, zekâ ve hüner; hatta güç ve savaşla ele geçirilmesi mümkün olan bir ülkeye benzetildiği dikkate alındığında,

⁵⁹ Muhammet Nur Doğan, “a.g.m.”, s. 121; Ziya Avşar, “a.g.m.”, s. 324.

⁶⁰ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1928; Yaşar Çağbayır, *a.g.e.*, c. 3, s. 3043.

böylesi bir ülkeyi ele geçirenlerin, doğal olarak söz, mânâ, kısaca şiir ülkesinin pâdişahı oldukları görülür.⁶¹

Necâtî'nin kendisi hakkında yaptığı pâdişah vb. birçok benzetme, sadece kuru kuruya yapılmış birer şair övünmesinden ibaret değildir. Aralarında çağdaşı şairlerin şiirlerinin de bulunduğu birçok yerde onun bu yönü vurgulanmış, söz ülkesinin pâdişahı olduğu, örneğin vefatı üzerine bir kıt'a kaleme alan Sun'î tarafından da dile getirilmiştir:⁶²

Sen ey Necâtî ma'rifet-i nazm u nesr ile
Olmış iken bu mülk-i sühan içre pâdişâh

9. *Sâhir, füsûn-ger*

Necâtî, "hâtem" redifli kasidesinde tab'ının, ufukları bir uçtan bir uca kaplamış olmasına, bu denli şöhretine rağmen, hâtemin niçin kendisine sihirbaz demediğini, böyle bir sıfatı kendisine neden yakıştıramadığını sorgular:

Kendü gibi tutar ucdan uca âfâkı niçün
Dimeye tab'-ı Necâtî'ye füsûn-ger hâtem (K. 19/35, s. 74)

Şaire göre, güzel ve etkileyici birçok söz söylemesi, şiir yazması bir tür sihir yapması anlamına gelmektedir (G. 443/7, s. 415). Kendisini "tab'-ı suhan-sâz" yani güzel ve düzgün söz söylemesini bilen biri şeklinde de niteleyen Necâtî, hünerlerini sergilemek için gerekli fırsat ve ortama kavuştuğunu; dolayısıyla artık bir nevi göz boyama olan sihri bırakıp i'câz göstermesinin, yani sözlerini mucize denilebilecek derecede fasîh ve belîğ söylemesinin zamanının geldiğini düşünmektedir (Mes., B. 21, s. 6).

Tüm bunlarla birlikte, şairlerin gerek kendileri, gerekse memdûhları hakkında kullandıkları övgü ifadeleri veya benzetmelerinde dile getirdikleri vasıflar, birebir var olan gerçek özellikler olmaktan ziyade, edinilmesi arzu edilen; hatta bir hedef olarak gösterilen hâllerdir.⁶³ Yani şairler,

⁶¹ Muhammet Nur Doğan, "Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf ü Zelihâ'sında Şiirin Şiiri", *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yay., İstanbul 2011, s. 132; Ziya Avşar, "a.g.m.", s. 324.

⁶² Menderes Coşkun, "Divan Şairlerinin Birbirleriyle İlgili Manzum Değerlendirmeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 13, İstanbul 2005, s. 95.

⁶³ Tübâ Işınsu İsen-Durmuş, "Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi", s. 108.

kendileri için pâdişah, sihirbaz vb. benzetmelere yer verirken, hayli güçlü olduklarını ifade etmelerinin yanında, bunu kendilerine bir hedef olarak belirledikleri îâmında da bulunurlar.

C. Şairi Yazdıran, Teşvik Eden Etkenler

Başta dîvânlar olmak üzere birçok kaynakta, şairleri söylemeye veya yazmaya teşvik eden; hatta şairlik yönlerinin gelişmesine katkı sağlayan pek çok etkenden söz edilmektedir. Necâtî de dîvânındaki bazı beyitlerinde birtakım etkenlerden söz etmiş; bunlar içerisinde ağırlıklı olarak pâdişah ve diğer devlet erkânının destek ve iltifâtı üzerinde durmuştur.

1. Arka çıkılması, destek olunması

Bilindiği üzere şiir geleneğimizde pek çok şair pâdişah ve şehzâde bulunmaktadır. Kendisi de şair olan pâdişah, sözün ve şiirin gücünün ileri düzeyde farkında olması nedeniyle de, şairlerle dâimâ yakın ilişkide bulunan bir kişidir. Pâdişah ayrıca, şairleri anlayan, himâye eden ve onlara aralarında sanatta rütbe, para, bürokratik mevki, değerli elbise, ev, arâzi vb.nin olduğu türlü ihsanlarda bulunan; onların şiirlerini veya şairlik güçlerini takdir eden en önemli şahsiyettir. Bir başka deyişle pâdişah, çağın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı içinde bu tür imkânları en üst düzeyde karşılayabilmenin hem kaynağı, hem de sembolüdür.⁶⁴

Aslında güzel ve etkili sözün, şiirin gücünü en iyi bilen ve değerini takdir edenlerin başında şairler gelmektedir. Bununla birlikte şairler başta pâdişah olmak üzere, güç ve iktidar sahiplerine etki etmeyi, bürokrasinin üst kademelerinde yer almayı, kısaca tüm arzu ve taleplerini en iyi şekilde gerçekleştirmeyi yegâne silahları, güçleri ve seslerini duyurma aracı olan şiirleri vâsıtasıyla sağlayabilirler. Ancak ellerindeki bu gücü kullanmaları, kendilerini ve şiirlerini geliştirmeleri büyük oranda, başta pâdişah olmak üzere, devlet ileri gelenlerinin destek, teşvik ve himâyelerine bağlıdır. Dîvânlarımız, şairlerce kaleme alınan bu türden taleplerin yanı sıra,

⁶⁴ Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 41; Muhammet Nur Doğan, "Klâsik Edebiyatımızda Sanat ve Şiir Felsefesi (Poetika)", s. 118; Muhsin Kalkışım, "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarları Himâye Kriterleri", *Millî Folklor*, Yıl: 15, S. 57, Bahar 2003, s. 106-108; Bayram Ali Kaya, "a.g.m.", s. 182.

beklentilerinin karşılanacağı sözü veya karşılanması üzerine dile getirilen teşekkür ve minnet ifadeleriyle doludur.⁶⁵

Necâtî bir kıt'asında, tüm cihan halkının kendisine saygı duymasının arkasında, hüner sahiplerine pâdişahın arka çıkmasının, destek olmasının yattığını; mihrâbın değerinin arkasında Kâbe'nin bulunmasından kaynaklandığını örnek vererek, bir yönüyle kendisini mihraba, pâdişahı ise Kâbe'ye benzeterek ifade eder:

Baş eğseler önümde cihân halkı tañ değül
 Ey şehriyâr çün ki hüner-mende arkasın
 Mihrâb öninde secdeye varmazdı kimse hîç
 Durup hemîşe Ka'beye virmese arkasın (Kt. 60, s. 133)

2. İltifât edilmesi, ilgi ve izzet gösterilmesi

Şaire iltifât edilmesi, şiir yazma konusunda onu teşvik ettiği gibi şiirinin gelişmesine de katkı sağlar. Hemen tüm şairler ve hüner sahipleri için geçerli olan iltifât hususu, doğal olarak şairimiz için de geçerlidir. Necâtî, “mârifet iltifâta tâbidir” sözü gereğince, iltifât edilmesinin şiiri üzerinde ne denli etkili olduğunu dile getirdiği bir gazelinde, kendisine iltifât edildiğinden beri, Şeyhî'in tarzını örnek almayı, onun seviyesine ulaşmaya çalışmayı bıraktığını ve İran'ın ünlü şairlerinden Selmân-ı Sâvecî (ö. 1376)'nin tarzına yöneldiğini belirtmekte; aynı zamanda iltifâtın şairin kendisini geliştirmesi, yeni hedefler belirlemesi ve çıtayı yükseltmesinde oynadığı role dikkat çekmektedir:

Kuluñ Necâtî'ye ideli şâhum iltifât
 Şeyhî'yi kodı şive-i Selmân'a kasd ider (G. 151/7, s. 238)

Necâtî, “nişan” kelimesinin tevriyeli kullanıldığı ve muhtemelen nişancılığa tâyin edildiğini bildiren fermânı da kastettiği bir diğer gazelinde, bu kez şöhretinin tüm dünyayı kaplamasını pâdişahın iltifâtına, esasen başlı başına bir iltifât olan fermânına, borçlu olduğunu belirterek iltifâtın bir başka yönüne değinir:

Sen şâhdan irişeli menşûr-ı iltifât
 Tıtdı Necâtî âlemi nâm ü nişân ile (G. 474/6, s. 435)

⁶⁵ Muhammet Nur Doğan, “a.g.m.”, s. 118.

Şair, Şehzâde Mahmud övgüsünde kaleme aldığı “benefşe” redifli kasidesinde “mârifet iltifâta tâbidir” esprisini bu kez, pâdişahın kendisine ilgi göstermesi, türlü ihsan ve lütuflarda bulunması çerçevesinde ve menekşeye bakmanın gözlere şifâ verdiği, canlılık, parlaklık kazandırdığı bilgisine yer vermek sûretiyle dile getirir:

Şâhâ bu siyeh-baht kuluña nazar it kim
Bakmakla cilâlar virür ebsâra benefşe (K. 23/45, s. 89)

Merhum hocam M. Çavuşoğlu bu beytin çevirisini, “Ey Pâdişah, bu kara tâlihli kuluna iltifât et ki baktıkça menekşe gözlere cilâ verir” şeklinde yapmış ve açıklama notunda “Menekşenin rengi kara olarak tasavvur edilmekte ve kul, tâlihindeki karalık yüzünden menekşeye benzetilmektedir.” kaydına yer vermiştir.⁶⁶ Bu açıklama ve ilgili değerlendirmeleri⁶⁷ göz önünde bulundurduğumuzda, Necâtî’nin bir yandan hocamızın belirttiği gibi, kulun kara talihi ile menekşenin karalığı arasında bir benzetme ilişkisi oluşturduğunu; diğer yandan hem Kâbe’nin örtüsünün siyahlığı ile menekşenin siyaha yakın mor rengi arasında benzetme ilgisi bulunmasından, hem de Kâbe’ye bakmanın sevap/şifâ olduğu inanışından hareketle, memdûhunun ilgisini talep ettiğini düşünmek mümkündür. Sonuç olarak Necâtî’nin, esasen hâmilik meselesine çift yönlü baktığını, kendisine iltifat edilmesinin sadece kendisi için değil, memdûhu için de bir göz aydınlığı olacağını dile getirdiğini söyleyebiliriz.

Klasik şiir geleneğinin yaşadığı dönemlerin edebî çevrelerinde, pâdişahın yanı sıra, başka hâmiler de bulunmaktadır. Bunlar başta şehzâdeler, vezirler yâhut paşalar olmak üzere diğer üst düzey devlet erkânından başlayıp, üstlenilen görev veya temsil edilen makamın gücü nispetinde himâyeleri daha az tercih edilen, örneğin alt konumdaki yöneticilere kadar genişleyebilen bir çevreyi temsil etmektedir.⁶⁸

Necâtî, Mustafa Paşa övgüsündeki 2 numaralı terkîb-i bendinde -ki 5 numaralı bend dîvânda 432 nolu gazel olarak aynen tekrarlanmıştır- paşaya hitâben, kendisine zerrece iltifât etmesi, ilgi göstermesi hâlinde “tab’-ı

⁶⁶ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

⁶⁷ Beyitle ilgili bir değerlendirme için bk. Bayram Ali Kaya, “Klasik Türk Şiirinde Şifalı Bitkiler Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 15, İstanbul 2015, s. 284-285.

⁶⁸ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 41.

rûşen"inin, yani parlak şairlik yeteneğinin dünyayı güneş gibi süsleyeceğinden, âdeta ıslıl ışıl yapacağından söz eder:

Ey sa'âdet-mend iderseñ zerre deñlü iltifât

Tab'-ı rûşen gün gibi dünyâyı ârâlar bu gün (Trkb. 2-V/7, s. 110; G. 432/7, s. 410)

Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsünde yazdığı kasidesinde yaratılış papağanın, memdûhunun şükrünün şekeri ve lütuf aynası sayesinde söze başlamaya, şiir söyleyebilmeye güç bulabildiğini belirtir (K. 16/38, s. 66). Şair, Mustafa Paşa övgüsünde kaleme aldığı terkîb-i bendinin bir başka bendinde ise şairleri asıl söyletenin, onların güzel şiirler yazmalarına vesile olanın, devlet adamlarının sahip oldukları güç, zenginlik vb. imkânlar ile sağladıkları kolaylıklar ve gösterdikleri izzet olduğunu dile getirir:

Devlet esbâbı müyesser 'izzet âdâbı karîn

İşbu ma'nilerdürür şâ'irleri gûyâ iden (Trkb. 2-IV/6, s. 109)

3. *Sevgilinin, pâdişahın övülmesi*

Necâtî, "üslûb-ı nazm" tamlamasına yer verdiği bir gazelinde, şiir tarzında mahâretli biri hâline gelmesinin, ancak güzellik ülkesinin şâhı olan sevgilinin yanağının güneşini, parlaklığını vasf etmesi ile mümkün olabildiğini dile getirir:

Üslûb-ı nazm içinde Necâtî kuluñ şehâ

Vasf itmeyince mihr-i ruhuñ mâhir olmadı (G. 588/5, s. 513)

Başta pâdişahlar olmak üzere, devlet ileri gelenlerinin övülmesi şairlere, sözlerinin güzelleşmesine vesile olmak gibi farklı kazanımlar sağlar. Necâtî, Sultan Bayezid'e sunduğu bir kasidesinde pâdişaha hitâben, "Senin övgünü yazanların evi amberlenmiş gibi güzel kokar, vasıflarını dillendirenlerin sözü ise şeker gibi tatlı olur" diyerek, pâdişahın övgüsünün şair açısından önemine temas eder:

Medhüñi yazanlaruñ olur mu'anber hânesi

Vasfuñı idenleruñ olur kelâmı şekkerîn (K. 20/52, s. 78)

Bir diğer şiirinde Necâtî, gönlünün anlamlar hazinesinin kapısını açmasına, şehzâdeyi övmesinin sebep olduğunu; dolayısıyla onun övgüsü

vesilesiyle pek çok güzel söz söylediğini, âdeta anlamlar hazinesinden inci ve cevherler saçtığını, “sahibini söyleten malıdır” atasözünü örnek vermek sûretiyle belirtir:

Açdı dil medhûn ile genc-i ma'ânî kapısı
Rûşen oldu bu ki söyledür imiş issini mâl (K. 16/39, s. 66)

“Benefşe” redifli kasidesinin, susam çiçeğinin dil ile olan ilgisine, yani yapraklarının dil gibi ve birbirine dolaşmış hâlde oluşuna da değinilen bir beytinde Necâtî, “Süsen gibi, şiir söyleme konusunda dilim dolaşıp dururken, menekşe senin vasfınla beni konuşturdu”,⁶⁹ senin övgün ve menekşe redifi, âdeta dilimin çözülmesine ve düzgün bir şekilde şiir söylememe sebep oldu demektedir:

Süsen gibi nazm itmeğe dilüm dolaşurken
Vasfuñla getürdi beni güftâra benefşe (K. 23/46, s. 90)

D. Şairin Şikâyet Ettiği Unsurlar, Hususlar

Başta dîvânlar olmak üzere klâsik şiir metinlerinde, bilhassa kasîde-lerde şairlerimizin sıkça değerlerinin bilinmediği, gerektiği gibi takdir edilmedikleri yönünde şikâyet ve serzenişlerine rastlanmakta, bunların büyük oranda gazel vb. diğer şiirlerde de devam ettirildiği görülmektedir. Bir nevi felekten, zamandan, dünyâdan, şairliğinden şikâyet etmeyen dîvân şairi yok gibidir. Daha ziyade sanatçı kişiliği çerçevesinde ve şiir merkezli olarak şikâyetlerini dile getirdiği görülen Necâtî, felekten, dünyadan, şairlik yeteneğinden, şiirle uğraşmaktan, şiirlerinden, dîvânından, türlü hünerlere sahip biri olarak kıymetinin yeterince takdir edilmeyişinden, yanlış konumlandırılmaktan, doğru anlaşılmamaktan, şiirlerinde sevgili vb. konuları işlemekten, câhil kâtiplerden, arayıp sorulmamaktan ve unutulmaktan yakınır. Bazı şiirlerinde, zaman zaman yılgınlık derecesine vardığı anlaşılan serzenişlerini neredeyse tüm hayatının merkezine koyan şair, ayrıca âzâları ile düşüncesinin, söyledikleri ile eylemlerinin uyumsuzluğundan, bilhassa şiire ve şaire dâir öne sürdüğü görüşlerin gereğini yapamamaktan; hatta yaşamaktan şikâyet eder.

⁶⁹ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

1. *Felekten şikâyet*

Eski şairlerimiz, gelenekselleşmiş bir yaklaşım gereği, hayattaki türlü istek ve arzularına ulaşamamanın, uğradıkları haksızlıklar ile başlarına gelen talihsizlik ve olumsuzlukların, hayal kırıklıklarının önemli bir müsebbibi olarak feleği gösterirler. Bir diğer ifadeyle felek, şairlerin önüne çıkan bireysel ve toplumsal tüm engellerin baş sorumlusu olarak görülür. Şairler ilgili tüm protesto ve karşı çıkışlarını, yanıp yakılmalarını, lânetlemelerini çoğunlukla, günah keçisi olarak algıladıkları feleğe karşı yaparlar.⁷⁰ Aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere, bir bakıma yine feleğin etkisiyle, içinde buldukları şartların değişmesi ve sahip oldukları imkânların ellerinden gitmesi onların dillerinin lâl olmasına yol açar. Necâtî, Şehzâde Mahmud övgüsünde yazdığı kasidelerin birinden aldığımız aşağıdaki beytinde, alçak kişileri koruyan ve gözeten felek yüzünden bir zamanlar kendisi gibi nice fasîh şairin dilinin tıpkı sûsen gibi lâl olduğunu, âdeta birer dilsizle döndüklerini; ancak memdûhu sayesinde artık o günlerin geride kaldığını vurgular:

Döndü ol devr ki bu çarh-ı denî-perverden
Her fasîhüñ dili sûsen gibi olmuş idi lâl (K. 16/37, s. 66)

2. *Şairlik yeteneğinden, şiirle uğraşmaktan, şiirlerinden ve dîvânından şikâyet*

Necâtî aşağıdaki beytinde udı yakanın, nâfeyi âvâre edenin içerdikleri güzel koku olduğunu örnek verir ve esâsen kendisine zahmet çektirenin sahip olduğu şairlik yeteneği olduğunu belirtir. Bu duruma canının hayli sıkıldığı anlaşılan şair âdeta böyle lutuf olmaz olsun dercesine hayıflanır:

Lûtf-ı tab‘uñdur Necâtî saña zahmet çekdüren
‘Udı yakar nâfeyi âvâre eyler yahşi tîb (G. 23/8, s. 159)

Şair, “yanayın” redifine yer verdiği bir gazelinde, onca şiir ve dîvânına rağmen, kendisinin tıpkı mahlas gibi alçakta (sonda, aşağıda, hor-hakir bir hâlde) kalışını; dolayısıyla hak ettiği yâhut beklediği ilgi, iltifât ve itibarı bir türlü göremeyişini, bir nevi “canına yandıklarım hiç bir işe yaramadılar” tarzında bir serzenişle dile getirir:

⁷⁰ Harun Tolasa, “a.g.m.”, s. 21.

Mahlâs gibi Necâtî'nün alçakda kaldığı
Eş'âru ile defter ü dîvâna yanayın (G. 380/8, s. 376)

Necâtî, yine mahlas üzerinden şikâyette bulunduğu bir gazelinde şiirlerini bu kez, bulunduğu meclislerde itibar görmeyişinin, tıpkı ayak-kabılık gibi meclisin en aşağı yerinde, en son bölümünde bulunuşunun sorumlusu olarak gösterir:

Benüm eş'ârdur iden yirümi saff-ı ni'âl
Okuyan mahlâsumı añlaya dîvânumdan (G. 424/10, s. 404)

Necâtî dîbâcede bulunan bir rubâisinde, bâkî olanı fânîye tercih etmekten; amel defteri hep baştan başa yanlışlarla dolu iken söz-şiir defterini, yani dîvânını tashîh etmekle zaman geçirmekten, şiirleriyle gereğinden fazla meşgul olmaktan şikâyet eder:

İncinme Necâtîyâ idersem tasrîh
Fânîyi bekâ üstine itdün tercîh
Hep nâme-i a'mâl serâser yanlış
Sen defter-i akvâli idersin tashîh (R. 1, s. 12)

3. Kıymetinin yeterince takdir edilmeyişinden, yanlış konumlandırılmaktan, doğru anlaşılmamaktan şikâyet

Şair bir gazelinde, “Ey Necâtî, nisan bulutunun yol açtığı yağmurlar her bir katreyi inciye dönüştürür; gel gör ki âdetâ aynı güce sahip olan ve güherler yağdıran kalemime değer verildiği mi var”⁷¹ diyerek, hem nisan bulutu yağmurlarının sedefin açık olan ağzına damlamasıyla inci oluştuğu inancına telmihte bulunur,⁷² hem de kaleminin yani şairlik gücünün nice söz incileri üretmesine rağmen yeterince takdir edilmediğini belirtir:

⁷¹ Beyitteki “kıymet mi var” ibaresini “kıymet mi veriliyor” şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi, “ona kıymet mi biçilebilir” şeklinde anlamak da mümkün görünmektedir.

⁷² Beyitte telmihte bulunulan, nisan yağmuru damlasının istiridyenin içine düştüğünde inci (yılanın ağzına düştüğünde ise zehir) olacağı inancıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Birleşik Yay., Ankara 2007, s. 300-301; Hanife Dilek Batıslam, “15.Yüzyılda Divan Şiirinde Halk Kültürü”, *Folklor/Edebiyat*, 2003, c. IX, s. 124; Nail Tan “Türk Folklorunda Nisan Yağmuru Motifi”, *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara 1982, c. IV, s. 469-479.

Ey Necâtî kilk-i gevher-bâruña kıymet mi var
Dür olur her katre ki ol ebr-i nîsân yağdurur (G. 149/9, s. 237)

Necâtî, “serv” redifli kasidesinde bir oyuncuya, sanatçıya benzettiği servinin iflas etmiş bir hâlde bulunmasına, onun da kendisi gibi birçok hünerlere sahip olmasının yol açtığını söyler. Böylelikle başta şairlik olmak üzere, hat, nişancılık vb. türlü meziyetleri bulunmasına rağmen tüm bunların sadece iflasına yol açtığından, hünerlerinin hiçbir yararını göremediğinden dert yanar:

Envâ‘ ile hünerde eli var benüm gibi
Müflis olursa nola şehâ pîşe-kâr serv (K. 22/53, s. 86)

Necâtî, kendisinin hakkıyla tanınmadığını, içinde bulunduğu hâl ve şartların sağlıklı bir şekilde belirlenemediğini; dolayısıyla konum, durum ve kıymetinin yeterince takdir edilemediğini îmâ ettiği “sanmış şeh beni” redifli gazelinde, tüm bunların sorumlusu olarak memdûhunun kendisi hakkında yanılmış, bir nevi kendisini yanlış konumlandırmış olmasını gösterir. Hoşnutsuzluğunu gazel boyunca ısrarlı bir şekilde dile getirmeye devam eder şair, mahlas beytine geldiğinde ise bu kez, yaşadığı yüzyılda nice fende eşi ve benzeri olmayan biri iken, memdûhunun bunu da fark etmeyerek hakkında yine yanıldığından, üstelik devrinde kendisinden daha pek çok bulunduğunu sandığından yakınır:

Ey Necâtî bir nice fende ferîd-i ‘asr iken
Devr içinde nice dahi var sanmış şeh beni (G. 637/6, s. 547)

4. Sevgiliyi konu edinmekten şikâyet

Necâtî’nin şiiirlerinin hâkim konusu sevgili ve onun güzellik unsurlarının övgüsü olmakla birlikte⁷³ şair, dîvânın dîbâcesinde bulunan ve hayıflanmayla karışık bir hâlde yakındığı bir rubâisinde, “Himmetle felek atına bin; artık sevgilileri gönülde nakış hâline getirme, onları yeterince

⁷³ Şiir anlayışı faslında da dile getirildiği üzere (bk. Bayram Ali Kaya, “a.g.m.”, s. 195-200) Necâtî, şiiirlerinin ana konusunu, onların değer kazanmasını sevgili ve onun güzellik unsurlarının vasfına bağlamaktadır. Oysa bu rubâisinde artık böylesi konuları ele almaktan usandığını belirtmekte, bir nevi gençlik döneminde şiir yazarken dikkate aldığı kimi ölçütleri sorgulamaya başladığını düşündürmektedir. Bir nevi çelişki gibi görünen bu durumun ortaya çıkmasına büyük oranda şairin ilerleyen yaşı rol oynamış olmalıdır.

gönlüne işledin. Bir kâkül ile iki zülfün vasfını artık bırak da ağlamak için geceyi üç parça eyle (üç bölüme ayır)” demektedir. Şair böylece, sadece şairlikten, şiir yazmaktan veya şiirlerinden değil, şiirde sevgili ve onun güzellik unsurlarını övmekten de yakınır. Ona göre böyle yapmak yerine, yanlış olduğunu düşündüğü bu tavrından duyduğu pişmanlığın da etkisiyle olsa gerek, affedilme ümidiyle geceleri artık ağlamak için bir fırsat bil-melidir:

Himmetle felek tevsenini rahş eyle
Cânâneleri dilde yeter nakş eyle

Bir kâkül ile ko iki zülf evsâfın
Ağlamağ için giceyi üç bahş eyle (R. 3, s. 12)⁷⁴

5. *Kalem ehlinden, câhil kâtiplerden şikâyet*

Dîvân şairleri sadece şiirden anlamayanlardan değil, câhil kâtiplerden de haklı olarak yakınmış, bu kişiler yüzünden şiirlerinin başına bir iş gel-mesinden dâimâ endişe duymuş, bunların şerrinden Allah’a sığınmış; hatta bu kişilere bedduâlar etmişlerdir. Ancak âdeta sakınan göze çöp batar hükümünce, şairlerin korktukları başlarına gelmiş ve pek çoğu bilhassa câhil kâtipler eliyle mağdur edilmişlerdir. Gadre uğrayanlardan biri olan Necâtî, 91 numaralı kıt’a-i kebîresini bütünüyle, ellerinden çok çektiği ve hayli çekindiği anlaşılan câhil kâtiplere ayırmıştır. Kıt’aya, “İnsanın gönül aldatan, alımlı ve güzel şiirleri olsa ne fayda, kâtip diye geçinen kişinin hüneri olmadıktan sonra neye yarar.” diyerek başlayan şair, hayıflanma ve şikâyetlerini diğer mısralarda da sürdürür. Necâtî bu tür kâtipleri mahâreti olmayan, ibâreleri şairin söylediği gibi yazmayan, şiirlerini baştan sona tahrip eden, âdeta görülmemiş bir şekilde yağma eden, dîvânı mürekkeple değil de sanki kömürle yazmış gibi karalara bulayan, şairin ismi belli olur endişesiyle “nun ile cimi bile bir araya getirmekten korkan adamlar” olarak tavsif eder:⁷⁵

⁷⁴ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s. 12; Tahir Üzgör, *a.g.e.*, s. 107; Turgut Karabey, “a.g.m.”, s. 19.

⁷⁵ Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Dîvânı’nın Tahlili*, s. 15.

Ey bî-bedel ne fâ'ide eş'âr-ı dil-firîb
 Olmaya çünkü kâtib olanuñ mahâreti

 Nûn ile cimi bir yire yazmaz şü korkudan
 K'ide Necâtî lafzına nâ-gâh işâreti (Kt. 91/1-5, s. 141)

Şair bir diğerk manzûmesinde, kalem ehli olarak adlandırdığı kâtipleri akılsız, hayâsız, meflûs ve mendebûr ilan ederek, son derece ağır bir dille eleştirir:

Bî-akl u bî-sitâre vü meflûs ü mendebûr
 Yokdur cihânda bir dahi ehl-i kalem gibi (Ferd 83, s. 138)

Necâtî'nin kendisinin de kitâbet mesleğine mensup olduğuna bakılırsa, başka birçok şiirinde dile getirdiği benzer eleştiri ve şikâyetlerinin, tüm kalem ehlini veya kâtipleri hedef almadığını; şikâyetlerinin daha çok, yeterli eğitimi almamış, son derece dikkatsiz veya bilgisiz kâtipler ile cehâletlerinin farkında olmamalarının yanında bir de şairlere karşı olumsuz hislere sahip art niyetli kişilere yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Hatta makam ve mevki hırsı içinde birbirlerinin ayağını kaydırmaya çalışan kimi meslektaşlarının da söz konusu edilmiş olmaları mümkündür.⁷⁶

6. Unutulmaktan, aranıp sorulmamaktan şikâyet

Bir gazelinde kendisini klâsik şiirin efsânevî-mitolojik kuşlarından Ankâ ile karşılaştıran Necâtî, tıpkı onun varlığı gibi, halkın kendi varlığı hususunda da şüpheye düştüğünü, şairin de tıpkı Ankâ kuşu gibi adı var kendi yok bir hâlde bulunduğunu dile getirir; ilgisizlikten, aranıp sorulmaktan, bir nevi unutulmaktan yakınır:

Ey Necâtî şekk ider 'âlem vücûduñdan senüñ
 Varlığıñ 'Ankâ gibi bir ad kalmışdur hemân (G. 407/5, s. 393)

Şair aşağıdaki beytinde, bu kez rüzgârdan başka kapısını hiç kimsenin açmadığından, bu denli unutulmuş olmaktan şikâyet eder:

⁷⁶ İsmail Güleç, "a.g.m.", s. 317.

Bir veche unutuldı Necâtî ki kimsene
Mihnet-serâsı kapusın açmaz meğer ki bâd (G. 50/6, s. 175)

Necâtî, benzer duygularını dile getirdiği ve aralarında Fuzûlî'nin aynı redifli gazeliyle nazîre ilişkisi bulunduğunu düşündüğümüz bir diğer manzûmesinde, öldüğünde üstüne sabâ rüzgârından başka bir avuç toprak atacak bir kimsenin bile gelmeyeceği endişesini ve umutsuzluğunu dillendirir, âdetâ bu hâle düşmüş olmaktan ötürü hayıflanır:

Beni ağlañ beni kim üstüme gelmez öliceğ
Bir avuc toprağ atar bâd-ı sabâdan gayrı (G. 599/2, s. 520)

7. Âzâları ile düşüncesinin, sözleri ile eylemlerinin uyumsuzluğundan, söylediklerinin gereğini yapamamaktan şikâyet

T. Karabey'in de kaydettiği üzere, klâsik edebiyatta şairlerimiz, şiiir ya da şair/şairlikleri hakkında ileri sürdükleri ve hayli üst perdeden dile getirmiş oldukları görüşlerine çoğu zaman bağlı kalamamış, bunun gerekçelerini açıklamaya da pek ihtiyaç duymamışlardır.⁷⁷ Necâtî, bu tavrın aksine bir tutum sergilemiş ender şairlerimizden olup dîvânın dîbâcesinde yer alan bir rubâisinde gerek şiiir, gerekse şair hakkında beyan ettiği görüş ve düşüncelerini lâyıkıyla yerine getiremeyişinden yakınır; hatta bunun sebeplerini belirtmek sûretiyle âdetâ samimi bir itirafta bulunur. Bu çerçevede şair, düşüncesinin sabâ rüzgârı gibi çok değişken halli olduğunu, düşkün beden toprağının hakir ve ayaklar altında kaldığını, topraktan yaratılması sebebiyle insanın zaten süflî şeylere meyilli olduğunu; dolayısıyla âzâlarının düşüncesine ayak uyduramadığını,⁷⁸ bir nevi söylediklerini gereği gibi uygulayamadığını, pişmanlık ve şikâyet duygularıyla harmanlanmış bir ruh hâli içinden dile getirir:

Endişe sabâ gibi serî'ü'l-ahvâl
Üftâde ten-i hâk hakîr ü pâmâl
Endişeme uymadı cevârih hakkâ
Akvâle göre eyliyemedüm a'mâl (R. 2, s. 12)

⁷⁷ Turgut Karabey, "a.g.m.", s. 18-19.

⁷⁸ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s. 12; Tahir Üzgör, *a.g.e.*, s. 107; Turgut Karabey, "a.g.m.", s. 19.

8. Yaşamaktan, dünyadan şikâyet

Necâtî, yine dîvânın dîbâcesinde yer alan ve ömrünün sonuna doğru kaleme alındığı izlenimi uyandıran bir rubâisinde, bu kez gözyaşı ile ciğerler ezdiğini ve şevk ile birçok gazeller yazdığını söyler. Ancak sahip olduğu şan ve şöhet kendisini artık tatmin etmemekte, ölüm düşüncesi daha ağır basmaktadır.⁷⁹ Öyle ki ecel sâkisinin ömür kadehini bir gün mutlaka dolduracağını düşündükçe ağzının tadı kaçan, rûhu kanayan ve bütün dünyadan bıkip usanmış bir hâlde bulunan şair, âdeta yaşamaktan yakınmaktadır:

Gözyaşı ile anca ciğerler ezdüm
Şevk ile nice gazeller yazdum
Sâkî-i ecel doldurıcak peymânem
Cânım acıdı cümle cihândan bezdüm (R. 4, s. 12)

E. Şairin Diğer Şairler Hakkındaki Görüş ve Değerlendirmeleri

İsimlerini Andığı, Beğendiğini veya Kendisini Üstün Gördüğünü Belirttiği Şairler

Şairlerimizin kendilerini, şairlik yönlerini tanıtır ve ele alırken sıkça başvurdukları yollardan biri de dönemin edebiyat kültürü/ortamı, değerler sistemi içerisinde öne çıkmış, üstatlığı herkesçe kabul edilmiş isimleri üzerinden görüş belirtmeleri, yer yer karşılaştırmalar da yaparak bazı tespitlerde bulunmalarıdır. Şairler böyle yapmakla, ismini andıkları üstat tarzında veya seviyesinde şiir yazdıkları; hatta onu geride bıraktıkları yolundaki düşünce ve iddialarını dile getirmek için de zemin hazırlanmış olmaktadır.⁸⁰ Şairlerimizin büyük oranda yaşadıkları çağın ortak edebî kültürünün bir genel kabulü olarak andığı isimlerin başında ünlü Arap ve İran şairleri gelmekte bunları, bir kısmı daha önce yaşamış, bir kısmı ise şairin çağdaşı olan bazı Türk şairlerinin izlediği görülmektedir.

Şair olarak kimleri beğendiği, kimlerden etkilendiği ya da kimleri etkilediği faslına birinci makede⁸¹ kısmen yer verilmiş olan Necâtî'nin,

⁷⁹ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s. 12.

⁸⁰ Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 45.

⁸¹ Bayram Ali Kaya, "a.g.m.", s. 147.

şairlerine nazîre yazdığı belirlenen şairler arasında Ahmed Paşa, Ahmedî, Amrî, Âzâd Çelebi, Cem Sultan, Duâyî, Ekmel Çelebi, Hafî, İbrahim Beg, Kâsım, Kemâl, Kemâlî, Kemâl Ümmî, Mehdî, Mevlânâ Atâyî, Nesîmî⁸², Rûşenî, Sa'dî-i Cem, Sâfi, Şems-i Tebrîzî, Şevkî, Şeyhî, Tâcizâde Câfer Çelebi, Turâbî, Ulvî vd. bulunmaktadır. Onun şairlerine nazîre yazan isimler arasında ise Adlî (Sultan Bayezid), Âhî, Ahmed Paşa, Amrî, Bâkî, Edirneli Revânî, Emrî, Figânî, Gedâyî, Hayâlî Bey, Hayretî, İshak Çelebi, Kemâl Paşazâde, Lâmi'î, Mesîhî, Mihrî Hatun, Muhibbî, Mu'îdî, Mürəkkepçi Enverî, Nazmî, Sürûrî-i Müderris, Şem'î, Tâcizâde Câfer Çelebi, Usûlî, Ulvî, Yahyâ Bey, Zâtî vd. yer almaktadır.⁸³

Görüldüğü üzere, şairlerini tanzir edenlerden bazıları aynı zamanda Necâtî'nin nazîre yazdığı isimlerdir. Bununla birlikte şair, şairlerini tanzir ettiği isimlerin çok azına dîvânında yer vermiş, örneğin Ahmed Paşa'nın adını, belki de büyük oranda aralarındaki şair merkezli rekâbetten dolayı olsa gerek, anmamıştır. Vefatından iki yüzyıl sonra kaleme alınmış nazîre mecmûalarında bile hatırı sayılır miktarda tanzir edilmiş şairlerinin bulunması, Necâtî'nin tam anlamıyla büyük bir şair olarak kabul edildiğini göstermekte; şairlerine nazîre yazanlar arasında bilhassa Mesîhî, Zâtî, Hayâlî, Bâkî, Fuzûlî gibi güçlü isimlerin bulunması, onun klâsik şiirimizin gerçek anlamda üstatlarından biri olduğunu göstermektedir.⁸⁴

Necâtî ismini andığı, üstat olarak gördüğünü veya beğendiğini belirttiği şairlerin yetiştiricilik vasıflarına da dikkat çekmiş; kendisini çeşitli tasavvurlar içinde karşılaştırdığı bu şairlerin şiir bilgilerinin yanı sıra tecrübe, anlayış, kavrayış ve tenkit güçlerine de vurgu yapmıştır. H. Tolasa'nın da kaydettiği üzere klâsik şiirde şair, şiir yazma becerisini kazanma yollarının göstericisi veya öğreticisi olması bakımından üstat olarak kabul edilmektedir. Necâtî, bu meyanda bilhassa Şeyhî ve ünlü Çağatay şairi

⁸² Necâtî'de Nesîmî etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Seadet Şihyeva, "Necati Şiirinde Nesîmî'den Etkilenmenin Boyut ve Biçimleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2012, c. 1, s. 57-86.

⁸³ Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Divânı, Seçmeler*, s. 20-26; Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, c. XXXII, s. 478.

⁸⁴ Bayram Ali Kaya, *Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı*, s. 147; Orhan Kurtuluş, "Nazîre Mecmûalarına Göre Necâtî Beğ'in Klâsik Türk Şiirindeki Konumu", I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Anısına, *Sempozyum Kitabı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009, s. 469-474.

Mevlânâ Atâyî'den çok istifâde ettiğini dile getirmekte, diğer bazı isimleri ise daha ziyâde takdir ve rekâbet çerçevesinde anmaktadır.⁸⁵

1. *Hassân b. Sâbit* (ö. 680 ?)

Necâtî bir gazelinde, şiirinde sevgilinin güzelliğinin vasfını andığı için zamanının Hassân'ı hâline geldiğini söyleyerek, Peygamber Efendimiz'in meddâhî ünlü Arap şairini takdir hisleri içinde anar (G. 594/7, s. 517).

2. *Nizâmî-i Gencevî* (ö. 1214 ?)

Necâtî, şairlerimizi hayli etkileyen önemli İran edebiyatı şairlerinden biri olan ve daha ziyade hamsesine duyulan hayranlık bağlamında kendisine atıfta bulunulan Genceli Nizâmî'ye (ö. 1203)⁸⁶ Şeyhî ile birlikte yer verir. Şairimiz, “Şeyhî” redifli gazelinde aldığımız aşağıdaki beytinde, nazmının Nizâmî'nin âdeta müridi olduğunu belirttikten sonra, bunun böyle olup olmadığı hususunda ayrıca Şeyhî'nin tanıklığına ve onayına başvurur:

Dir isem nazm-ı Necâtî'ye Nizâmî'ye mürîd
Umaram bulmaya sözümde yalanum Şeyhî (G. 629/6, s. 543)

Tarlan neşrinde, bu beytin birinci mısraının nüsha farkları olarak, “Dir isem nazm-ı Necâtî'ye Nizâmî'yi mürîd” ve “Dür-i nazmuma mürîd oldı Nizâmî dir isem” şekillerine yer verilmiştir.⁸⁷ Bunları dikkate aldığımızda ise şairin tam tersi bir anlamı kastettiğini yani Nizâmî'yi geçtiğini, bir nevi ondan daha büyük bir şair olduğunu dile getirdiğini, Şeyhî'nin tanıklığı ile onayına ise tam da bu noktada başvurduğunu söylememiz mümkündür.

3. *Sa'dî-i Şîrâzî* (ö. 1292)

Sa'dî-i Şîrâzî, İran'ın Firdevsî'den sonra gelen en ünlü şairi kabul edilir. Sa'dî'yi çokça anan dîvân şairleri ondan, daha ziyade ünlü *Bostan* ve *Gülîstan* adlı eserlerine telmihte bulunmak yâhut bu eserlerin isimlerini

⁸⁵ Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 262; Tübâ Işınsu İsen-Durmuş, “a.g.m.”, s. 112.

⁸⁶ Hakan Yekbaş, “Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairi”, *Turkish Studies*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 1144.

⁸⁷ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s. 543.

tevriyeli kullanmak sûretiyle bahsederler.⁸⁸ Güzel şiirler yazılması ve değerli eserler ortaya konulmasında bahar mevsimi önemli bir role sahiptir. Necâtî, Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserine bölümler yazmasında, cennet benzeri olan bahar mevsiminin etkili olduğunu ileri sürer:

Fasl-ı bahâr 'ayn-ı behişt olmaya idi
Yazmazdı Şeyh Sa'dî gülistâna bâblar (G. 105/6, s. 209)

Şair, gülistân kelimesini yine tevriyeli kullandığı bir diğer beytinde bu kez, "Her ne kadar Sa'dî de aynı üslupta bir gazel söylemişse de sevgilinin yüzünün hayâli vasfında olan bu gazel(im) bir özge gülistân oldu" diyerek kendi şiirinin daha güzel ve etkileyici olduğunu belirtir (G. 439/7, s. 413).

4. *Selmân-ı Sâvecî* (ö. 1376), *Kemâl-i İsfahânî* (ö. 1240 ?)

Şairlerimizin, 14. yüzyılın ünlü İran şairi Selmân-ı Sâvecî'nin şairlik gücünü takdir sadedinde ve onun kendine has bir tarzı, üslubu olduğunu ifade etmek üzere şiirlerinde, "Selmân-şekil, revîş-i Selmân" vb. tamlamalara yer verdikleri bilinmektedir.⁸⁹ Diğer şairlerden farklı olarak "şîve-i Selmân" tamlamasını kullandığı görülen Necâtî, bir zamanlar Şeyhî'yi örnek aldığını; ancak pâdişahın kendisine iltifât ettiğinden beri bundan vazgeçtiğini; hatta Şeyhî'yi geride bıraktığını, dolayısıyla Selmân'ın şiir tarzına yöneldiğini, onun seviyesine ulaşmayı amaç edindiğini ifade eder:

Kuluñ Necâtî'ye ideli şâhum iltifât
Şeyhî'yi kodı şîve-i Selmân'a kasd ider (G. 151/7, s. 238)⁹⁰

Şair, Selmân'ı andığı ve şiirde mânânın ne denli önemli bir yere sahip olduğunu güçlü bir şekilde dile getirdiği bir diğer gazelinde, "Necâtî şiiri öyle bir söyleyelim ki halk onda tıpkı Selmân'ın bahsettiği anlamlar var desin" diyerek onun şiirlerini anlam ve ifade bakımından beğendiğini, takdir ettiğini belirtir:⁹¹

⁸⁸ Hakan Yekbaş, *a.g.e.*, s. 1142.

⁸⁹ Hakan Yekbaş, *a.g.e.*, s. 1133-1135.

⁹⁰ Necâtî böyle söylemekle birlikte, bir zamanlar Şeyhî'nin Ahmedî için dile getirdiği benzer ifadelerden hareketle, esasen üstadından pek de kopamadığı anlaşılmaktadır:

Şeh kıldı kemâl-i nazarı Şeyhî sözine

Kim Ahmedî tavrın kodı Selmân'a irişdi (bk. *Şeyhî Dîvânı*, s. 273).

⁹¹ Mehmed Çavuşoğlu, *Necati Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, s. 17-18; Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 24.

Bir vech ile sûret virelüm şî're Necâtî

Kim halk be bak ma'nî-i Selmân'a disünler (G. 136/6, s. 229)

Necâtî metnine daha önce yer verdiğimiz bir beytinde, şiiirinin seviyesini Selmân'ın şiiiri ile aynı seviyeye yükselttiğini söyler (G. 62/7, s. 183). Şairimiz, denklik düşüncesinin bu kez farklılığa dönüştüğünü vurguladığı bir beytinde ise şiiirlerini görmeleri hâlinde Selmân-ı Sâvecî ve Kemâl-i İsfahânî'nin bile ağızlarının suyunun akacağını dile getirir (K. 16/40, s. 66). Şairlik gücünün İran'ın bu ünlü şairlerini kışkandıracak düzeyde olduğunu daha 15. yüzyılda ilan etmiş olan Necâtî, yine Kemâl-i İsfahânî'yi andığı ve nüktenin edebî geleneğimizdeki kaynağına doğru işarette bulunduğu bir başka beytinde, "Şiiirlerinde yer verdiğin nükteleri, ince anlamları Kemâl'in rûhu duysa idi bunlara karşı tamahlanırdı" diyerek benzer düşünceleri ileri sürer (G. 263/9, s. 306).⁹²

Bilhassa Selmân-ı Sâvecî'nin ismi etrafında şekillendirilmiş olan bu örneklerden hareketle, Necâtî'nin şairlik gücünün kendi içindeki gelişimini izlemek de mümkündür. Şöyle ki şair başlangıçta Selmân'ı örnek aldığını, sonrasında onu yakaladığını, şiiirlerinin onunki ile eşdeğerde olduğunu, en sonunda ise artık şiiirlerinin onun bile ağızının suyunu akıtacak derecede güzel ve güçlü bir seviyeye ulaştığını; dolayısıyla onu geçtiğini belirtir.

5. Şeyhî (ö. 1429'dan sonra)

Daha önce de bahsedildiği üzere klâsik şiiir geleneğinde şairlerimiz, kendilerine ilişkin değerlendirmeleri, daha ziyâde üstatlığı herkes tarafından kabul edilen isimler üzerinden yapmışlardır. Şairlerimizin böyle bir yol izlemesindeki başlıca amaç ise bunun, ismini andıkları üstat tarzında veya onunla aynı düzeyde eserler verdikleri; hatta onu geçtikleri yolundaki düşünce ve iddiâlarını dillendirmelerine vesile olmasıdır.⁹³

Geleneğin güçlü temsilcilerinden biri olan Necâtî'nin de yukarıda bir kez daha temas edilen tespitler doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Şairimiz bu çerçevede divânında Türk şairlerinden ve aynı zamanda döneminin ünlü sîmâlarından biri olan, esasen üstatlığı 15 ve 16. yüzyıl divânlarında sıklıkla vurgulanan Şeyhî'yi beğendiğini, onu üstat ve otorite olarak gördüğünü açıkça ifade etmiştir. Necâtî bir gazelinde, Şeyhî'nin, büyük bir

⁹² Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 29.

⁹³ Harun Tolasa, "a.g.m.", s. 45.

lütuf eseri olarak kendisinin şeyhi, üstadı olalı beri nazmının/şiiirinin güzelleştiğini, üstelik yemin etmek sûrtiyle dile getirir:

Billâhi Necâtî'ye bu lûtf u 'atâyı gör
Şeyhî olalı şeyhi nazmı hasen olmuşdur (G. 84/7, s. 197)

M. Coşkun'un bu beyitle ilgili olarak kaydettiği "...beyitte, Necâtî'nin maksadı bir iddiâsını ortaya atmak veya tevâzu göstermek değildir. Onun için, 'Şeyhî' ve 'Hasen' kelimeleriyle oynayarak sanatlı (cinas ve tevriye) bir söz söylemek daha önemlidir. Bu arada şair, söz konusu gazeli Şeyhî'ye nazîre olarak yazdığını da îmâ etmiş olur."⁹⁴ tespitinde doğruluk payı bulunmakla birlikte, Necâtî'nin Şeyhî'ye bakışı bir bütün olarak ele alındığında beyitte, sanatlı söz söyleyerek hüner sergileme isteğinin yanında, güçlü bir takdir hissini içten bir tevâzuyla dile getirilmiş olduğu da görülür.

Şair benzer bir ifadeye, yani şiiirinin Şeyhî'ninki gibi hûb ve hasen olusuna, ayrıntılı yorumuna şiiir anlayışı makalesinde⁹⁵ değindiğimiz aşağıdaki beytinde de yer verir:

Husrev ideli himmet biçâre Necâtî'ye
Şeyhî gibi eş'ârı hûb u hasen olmuşdur (G. 182/6, s. 257)

Necâtî yine metnine yukarıda yer verdiğimiz bir beytinde, pâdişah kendisine iltifât edeli beri artık Şeyhî'yi bıraktığını, geçtiğini ve onun yerine Selmân-ı Sâvecî'yi örnek almaya başladığını belirtir (G. 151/7, s. 238).

Necâtî, üstadı olarak gördüğü bu şair için bir de "Şeyhî" redifli gazel yazmış ve hayranlığının bir yansıması olarak onun için "seyl-i revânım, bir zerre nişânım, tâze civânım, cân u cihânım, cânım" tarzında güzel ve hoş nitelemeler kullanmıştır (G. 629/1-6, s. 542-543). Anılan gazelin, metnine ve ilgili açıklamasına yukarıda yer verdiğimiz makta beytinde Necâtî, şiiirinin eriştiği düzey hakkında, otorite olarak gördüğü Şeyhî'nin tanıklığına, hakemliğine veya bilirkişî sıfatıyla onayına başvurmaktadır (G. 629/6, s. 543).

⁹⁴ Menderes Coşkun, "a.g.m.", s. 92; Menderes Coşkun, *a.g.e.* s. 127-128. Aralarında nazîre ilişkisi olduğu belirtilen gazel, divânda 27 nolu gazel olup makta beyti şu şekildedir:

Şeyhî kamu uşşâka şerh eyle bu hüsn ıssın

Kim lutf-ı Hüseyinîdir hulk-ı Hasen olmuşdur (*Şeyhî Divânı*, haz. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 123).

⁹⁵ Bayram Ali Kaya, "a.g.m.", s. 183.

6. *Mevlânâ Atâyî* (ö. 1437 ?)

XV. Yüzyılın önemli Çağatay şairlerinden biri olan Atâyî, Belhli olup Yesevî dervişlerinden İsmail Atâ'nın torunlarından. Dîvânının ilk ve son sayfalarındaki kayıtlarda ismi Şeyhzâde Atâyî, bazı çalışmalarda Mevlânâ Atâyî,⁹⁶ bazılarında ise sadece Atâyî şeklinde kaydedilen⁹⁷ şairin dîvânını neşreden Seyfettin Seyfullah'ın kaydettiğine göre, Atâyî adına ilk olarak Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecalisü'n-Nefâis* ve *Muhakemetü'l Lugateyn* adlı eserlerinde rastlanmaktadır. Lütî, Haydar, Harezmi, Sekkakî, Durbek, Gedâyî vb. döneminin güçlü isimleri arasında ayrı bir yeri olan, dîvân sahibi olup usta gazel şairlerinden biri kabul edilen Atâyî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Yine Seyfullah'ın kaydettiğine göre Atâyî, derviş-meşrep, hoş yaratılışlı, açık yürekli, şen tabiatlı bir kişi olup şiirleriyle kısa zamanda Türkler arasında şöret kazanmıştır. Kafiye kaygısı taşımayan şairin şiirleri, bu açıdan biraz kusurlu olmakla birlikte Türkçe söz varlığı bakımından hayli zengindir. Onun şiir söyleyişi de son derece sade ve halk diline yakındır.⁹⁸

Necâtî bir gazelinde, kendisi için olgunluk noktasının Atâyî olduğunu, onu örnek aldığını ve onun şiirdeki gücünü, ulaştığı seviyeyi hedef olarak belirlediğini, bu yüzden şiir sahasında Nizâmîler gibi mahâretli, usta bir şair hâline gelebildiğini dile getirir:

Ol cihetden kim Necâtî'ye 'Atâyî'dür kemâl
Nazm içinde mâhir olmuşdur Nizâmîler gibi (G. 616/5, s. 533)

Beğenmediği, Eleştirdiği, Kınadığı, Yetersiz Gördüğü Şairler

Necâtî de pek çok dîvân şairi gibi kendisini diğer birçok şairden üstün görmüş, onlardan farklı bir konum ve değerde olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede, beğendiği ve çoğu kez ismen andığı şairlerin sayısının azlığına

⁹⁶ Seyfettin Seyfullah, "XV. Yüzyıl Özbek Şairlerinden Mevlânâ Atâyî-Giriş Kısmı", Aktaran: Emek Üşenmez, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, İstanbul 2010, c. 40, s. 326-327.

⁹⁷ Kemal Eraslan, "Çağatay Edebiyatı", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, c. 8, s. 170.

⁹⁸ Seyfettin Seyfullah, "a.g.m.", s. 326-327; Mevlânâ Atâyî ve dîvânı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Seyfettin Seyfullah, "a.g.m.", s. 325-343.

karşın; bilhassa kendisiyle mukayese ettiğinde beğenmediğini, küçümsediğini veya şairlik kapasitesi bakımından yetersiz gördüğünü ifade ettiklerinin sayısı hayli fazladır. Şair, bunları bazen küçültücü sıfatlar eşliğinde, bazen de âit oldukları zümreyi anarak eleştirmiştir. İsim vermeden yerdiği bu şairlerin büyük çoğunluğunun dönemi şairleri arasında yer alması mâni-dardır.

1. Döneminde şiir dâvâsında bulunanlar

Necâtî, iyi bir şair olarak görmediği veya şairden saymadığı kişiler için genelde küçümseyici; hatta alaycı ifadeler kullanmaktadır. “Nişân” redifli kasidesinin bir beytinde, kendi yaşadığı çağda şiir dâvâsında bulunanlara seslenen şair, gerçek şiirin ne olduğu yâhut ne denli usta bir şair olduğuna delil olmak üzere, tek başına bu kasidesinin yeteceğini belirtir:

Bu ‘asr içinde da’vî-i şî’ir eyleyenlere
İnsâf bu kasîde yeter mâ-hazar nişân (K. 21/47, s. 82)

Necâtî bir gazelinde de kendisinin ne denli güçlü bir şair olduğunu dile getirdikten sonra, şiir okumayı/söylemeyi öğretmeyi teklif ettiği dönemi şairlerini ise “şimdiki şairler” diye niteleyerek hor görür (G. 544/5, s. 483).

2. Oğlancıklar, genç şairler, yeni yetmeler

Bir diğer gazelinde, “Şöyle depren, bir kıvılda da oğlancıklar Necâtî ihtiyarladı demesinler.” diyen şair, yaşlılık çağında olduğunu ve eskisi kadar şiirle meşgul olmadığını îmâ etmesinin yanı sıra, durumunun “oğlancıklar” diye andığı yeni yetmeler tarafından yanlış algılanacağı ve artık yaşlandığı; dolayısıyla şiiri bıraktığı şeklinde değerlendirilebileceğini dile getirmektedir:

Şöyle depren ki oğlancıklar
Dimesünler Necâtî kocaldı (G. 580/6, s. 508)

3. Şiirini tanzir ve taklit etmeyi bile beceremeyenler

Şiirlerine nazire yazılması genelde pek çok şairin memnun olduğu bir durum iken Necâtî, şiirine herkesin, özellikle de zayıf bulduğu veya kızdığı şairlerin nazire yazmasını istemez. Bundan pek hoşlanmadığı, yazılan her

nazireyi beğenmediği gibi, bu husustaki duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmekten de çekinmez. Necâtî'nin, "Tek yerde gökde zerre kadar mihnnet olmasun / Örti döşek Necâtî'ye bir bûriyâ yeter" beytine; Âşık Çelebi'nin kaydettiğine göre Mihrî Hanım, "Sen iy Necâtî isterisen bûriyâ döşek / Yâr ışığında Mihrî'ye bir kurı câ yeter" beytiyle ta'rizde bulunmuş, şairi hayli kızdırmak sûretiyle hicvedilmeye kapı aralamıştır.⁹⁹ Mihrî Hanım'a seslendiği ve aralarında münakaşa sebebi olduğu kaydedilen¹⁰⁰ beyit üzerine kaleme alındığını düşündüğümüz aşağıdaki kıt'asında şair, "Ey benim şiirime nazîre diyen, sakın edep yolundan dışarı çıkıp da işte benim şiirim de vezin ve kafiye bakımından Necâtî'ninki ile aynı oldu deme; zîrâ ikisi de üç harften oluşuyor diye hiç ayıp ile hüner bir olur mu?" diye sormakta ve naziresini beğenmediğini belirttiği şairi âdeta paylamaktadır:

Ey benüm şi'rüme nazîre diyen
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer
Dime kim üşde vezn ü kâfiyede
Şi'rüm oldı Necâtî'ye hem-ser
Harfi üç olmağ ile ikisinün
Bir midür filhakika 'ayb u hüner (Kt. 23/1-3, s. 123-124)

Necâtî, şiirini kötü bir şekilde tanzir ettiğini düşündüğü şairlere tepki gösterdiği gibi, onu taklide kalkışan ve taklitten öteye geçememekle birlikte şiirlerini şairinkilerle bir ayarda görenlere tepki göstermekten de geri durmaz. Aşağıdaki kıt'asında, "Benim şiirimi taklit eden kişi her insanın aynı olduğunu sanır; oysa bu iki şiiri bir arada okuyanlar açıkça birine iyi, birine de kötü der" tespitinde bulunan şair, aynı zamanda iyi şiir ile kötü şiiri belirlemede karşılaştırmanın önemine değinir:

Eyleyen şi'r-i bendeye taklid
Anı umar ki her kişi düpdüz
İkisin bile okuyup diyeler
Tun-be-tun bir iyiyle bir yavuz (Kt. 47, s. 129-130)

Necâtî, ehliyetsiz ve haddini bilmez kişilerin sadece kendisi veya şiirlerine yönelik olumsuz tavırlarına karşı değil; tanıdığı, değer verdiği

⁹⁹ Metin Hakverdioğlu, "Mihrî Hâtun'un Necâtî Bey'in Şiirlerine Nazîreleri", *Turkish Studies*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 523-525.

¹⁰⁰ Günay Kut, "Bir Şairi Değerlendirmedeki Yöntem: Ortak Malzemenin Kullanılışı ve İfade Şekli", *İlmî Araştırmalar*, S. 10, İstanbul 2000, s. 173.

şairlere yönelik olarak sergilenen hoş olmayan tavırlara da tepki gösterir. Bu meyanda bir gün, Zâtî'nin mahlasını kullanarak çıkar elde etmeye çalışan Hallaç Zâtî adlı bir şairi, "bre edepsiz" diyerek meclisten kovar. Seviyesinde olmadığı büyük bir şairle aynı mahlası kullanmasını küstahlık ve mukallidlik olarak niteler.¹⁰¹

4. *Mîzâç, tabiat bakımından aksi, şairlik yönünden yetersiz olanlar, şair geçinen bedbahtlar*

Şair, "tığ" redifli kasidesinde, "Ey Necâtî, eğri yaratılışlı yani tabiatı, mizacı aksi, ters ve şairlik yönünden yetersiz olanlar üstün tutulursa buna sabr edelim; nitekim (bilirsin ki) yay kılıcın üstünde taşınır." diyerek döneminin beğenmediği kimi şairlerini kec-tablı olarak niteler:

Kec-tab'lar tefevvuk iderse Necâtiyâ
Sabr idelüm şu resme kim ider kemâna tığ (K. 11/61, s. 52)

Necâtî, kendisini hicveden Nihânî adlı şaire misilleme yaptığı bir hiciv kıt'asında, Nihânî ismini tevriyeli bir şekilde kullanır ve öncelikle normal insanların, halk içinde yiyip içip gizli bir yerde def-i hâcet ettiklerini belirtir. Ardından ise beğenmediği, yetersiz gördüğü kimi şairlerin, eski şairlere âit bazı mânâ ve hayâlleri gizlice çalıp kendilerine mâl ederek halka satmalarını, bu kötü işlerini, ulu orta ihtiyaç giderip ortalığı pisletmeye benzetir. Bununla yetinmeyen Necâtî, Nihânî'yi ve onunla aynı kefeye koyduğu diğer şairleri ayrıca bedbaht ve edepsiz olarak niteler:

Şular kim âdemîdür halk içinde yiyüb içüp
Nihânî yerde tekâzâ gelürse def eyler
Bu şimdi şâ'ir olanlar bir iki üç bed-baht
Nihânî yerde yiyüp halk içinde sıçarlar (Kt. 32, s. 126)

5. *Eski şairlerden söz alıp câhillere iletenler*

Necâtî bir nevi iyi şair-kötü şair karşılaştırması da yaptığı ve zamanının kimi yeni şairlerini çok ağır bir dille eleştirdiği bir manzûmesinde,

¹⁰¹ Tûbâ Işınso İsen-Durmuş, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Gelenegi*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokora Tezi, Ankara 2006, s. 89-90.

bunların eski şairlerin sözlerinden alıp şiirlerinde kullandıklarını ve sözde övgü ifadeleriyle, şiirden anlamayan câhil kişilerin gururlanmasına sebep olduklarını dile getirir.¹⁰² Şaire göre bunların yaptığının, tıpkı geceleyin bir eve giren hırsızın hâne halkını uyutmak için üzerlerine ölü toprağı serpmesinden bir farkı yoktur:

İşidilür ki uğrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçub uyudurlarmış insânı
Hemânâ yeñi şâ'irler geçüp eski olanlardan
Söz alub iledüb mağrûr iderler nice nâdânı (Kt. 90/1-4, s. 140)

Kıt'ada sözü edilen "ölü toprağı", bir halk inanışından kaynaklanmaktadır. Bu inanışa göre, etkisiz hâle getirilmesi arzu edilen insanların üzerine tâze mezardan alınmış ölü toprağı serpilir, böylece uyumaları veya sessiz bir hâlde kalmaları temin edilirmiş. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, bu yola bilhassa hırsızların başvurduğu anlaşılmaktadır. Bu inanç günümüzde tembel, uyuşuk, cansız ve miskin anlamlarında kullanılan "üstüne ölü toprağı serpilmiş gibi" deyiminde hâlâ yaşamaktadır.¹⁰³ Necâtî'ye göre, ölü toprağı eski şairlerin şiirlerinde yer verdikleri eskimiş mazmûn ve hayâller; uyutulan, etkisiz hâle getirilen; dolayısıyla kandırılanlar ise döneminin şiirden pek anlamayan câhilleridir.¹⁰⁴

Yine Necâtî'ye göre bu şairler, başkalarının türlü hayâl ve mazmûnlarına sûret verebilirler; ancak nazımları, "ma'nî-i hâs" ve "tab' cev lâ-nı"ndan mahrumdur. Ölü toprağı bir süreliğine insanı kendinden geçirir; ama bu kendinden geçiş saf reyhânî şarabın yol açtığı sarhoşluk ile asla karşılaştırılmaz (Kt. 90/3-4, s. 140).¹⁰⁵ Bu noktada Necâtî, iyi şair olmak isteyenleri, bilhassa şair geçinenleri, eskilerin sözlerini aynen alıp şiire katmama hususunda son kez uyarır; zîrâ bunları zarâfet meclislerinde, şiirden anlayanların bulunduğu ortamlarda satmanın, âmiyâne tâbirle yutturmanın imkânı yoktur:

Sakin geçmişlerüñ sözün getirüp şi'rüne katma
Satamazsın zarâfet meclisinde zinhâr anı (Kt. 90/5, s. 140)

¹⁰² Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁰³ Ahmed Talat Onay, *a.g.e.*, s. 307; Hanife Dilek Batislam, "a.g.m.", s. 124.

¹⁰⁴ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁰⁵ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

6. Papağan gibi taklit düzeyinde kalanlar

Bir gazelinde, “Doğrusu budur ki Necâtî’nin şekerler saçtığı bir çemende (bir mecliste) papağana söz düşmez”¹⁰⁶ diyen şair, şiirlerini şeker, kendisini de meclislerde şeker ikrâm eden kişi yahut papağan eğiten bir ustaya benzetir. Papağanların eğitiminde şeker kullanıldığına telmihte de bulunan Necâtî, “söz düşmez” vurgusuyla ise şiirlerini okumak üzere mecliste bulunan veya değerlendirilmek üzere şiirleri meclislerde okunan; ancak taklitten öte geçemeyen diğer şairleri papağan olarak niteler. Şair, diğer bazı şiirlerinde tûtî kelimesini kendi şairliği bağlamında olumlu anlamda kullanmışken, burada doğrudan rakip bağlamında ve olumsuz bir anlamda kullanmıştır:

Elhak insâf budur tûtîye değmez güftâr

Şol çemende ki Necâtî şeker-efşânlığ ide (G. 518/7, s. 465)

S o n u ç

Necâtî, etkilendiği ve istifade ettiği usta şairlerden aldıklarını, onlardan öğrendiklerini özümsemek sûretiyle kendi içinde âdeta yeniden üretmeyi; seleflerinin bazı bireysel özelliklerini geleneksel hâle getirmeyi başarmış bir şairdir. O, bilhassa kendisinden önce sahneye çıkmış olan büyük şairlerin şiirlerinde yer verdikleri mazmun vb. bazı unsurları kendi döneminin şartları çerçevesinde yeniden anlamlandırmış veya muâdillerini kullanmış, böylece kendi üslup ve tarzını şekillendirmeye muvaffak olmuş üstat bir şairdir.

Dîvân şairleri, iyi ve gerçek şiir ile öncelikle kendi şiirlerini, iyi ve güçlü şair ile de kendi şairliklerini kastetmekte, söyleyeceklerini büyük oranda ben merkezli olarak ifade etmekte; gerek genel olarak şiir, gerekse şaire ilişkin türlü düşüncelerini bu temel yaklaşım çerçevesinde ifade etmektedirler. Necâtî de bu genel tavra uygun davranmış, şaire ilişkin teşbih, tespit ve değerlendirmelerini daha çok kendi şairliği üzerinden dile getirmiştir.

Necâtî, dîvânında en fazla şair kelimesini tercih etmiş, onun yerine aynı zamanda ashâb-ı nazm, ehl-i nazm, ehl-i suhan, suhan-gû, suhan-ver vb. kelimele ve tamlamaları kullanmıştır. Ona göre gerçek veya iyi şair

¹⁰⁶ Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Dîvânı (Seçmeler)*, s. 223.

olabilmek için her şeyden önce Allah vergisi bir tab'a, şairlik gücü ve yeteneğine sahip olunmalı; ayrıca aşkı üstat edinmeli, yeni ve özgün sözler söyleyebilecek güçte bilgili ve donanımlı olunmalıdır.

Necâtî'nin şair anlayışı, esasen şiir anlayışını yansıtmaktadır. Onun bilhassa şiirlerinin belli başlı özellikleri çerçevesinde dile getirdiği, örneğin şiirin sihir gibi etkileyici olduğu, şiirlerinin şöhretinin yeryüzünü kapladığı, şiirin doğru ve güzel bir hatla yazılması; dolayısıyla her önüne gelene yazdırılmaması gerektiği, şiirlerinin himmet edildiği, desteklendiği oranda güzelleşeceği, şiirin kısa ve öz olması gerektiği vb. görüşleri; şair anlayışı çerçevesinde ileri sürdüğü, örneğin adının ve şiirlerinin dillerde destan olduğu, kalem ehlinin, kâtiplerin çoğunun câhil olup şiirleri yazarken bozdukları, şairin desteklenmesi, ilgi gösterilmesi ve iltifat edilmesi gerektiği, şairin sözü az ve öz söylemesinin makbul olduğu vb. tarzındaki görüş, düşünce ve yaklaşımları ile örtüşmektedir.

Aynı şekilde şiirleriyle ilgili yaptığı, örneğin sihr, bahr, güher, şeker vb. benzetmeler ile şairliğiyle ilgili yaptığı, örneğin füsûn-ger, gavvâs, tûtî vb. benzetmeler arasında da tam bir uyum bulunmaktadır.

Necâtî'nin, beğendiği yâhut eleştirdiği şairlere ilişkin yaptığı değerlendirmeler, aynı zamanda yaşadığı yüzyıldaki edebî atmosferi ve bilhassa dönemi şairlerine ilişkin genel durumu, seviyeyi yansıtmaması bakımından dikkat çekicidir.

Son söz olarak belirtmek gerekirse şair kimdir, güçlü veya iyi şairin özellikleri nelerdir? şeklindeki soruların cevapları bağlamında, Necâtî'nin daha ziyade kendi şairliği; hatta kişiliğine ilişkin özellikleri dile getirdiği belirlenmiştir. Ayrıca bunların çoğunlukla olumlu bir içeriğe sahip oldukları, şairliğine ilişkin yaptığı teşbihlerin de büyük oranda diğer şairlerde rastladığımız ortak unsurlardan oluştuğu görülmüştür. Esasen Necâtî'ye göre iyi şair, onun iyi şiir için ileri sürdüğü ve yerine getirilmesi son derece güç olan ölçütleri karşılayabilen kişi, yani kendisidir.

Adı klâsik şiirin kurucu isimleri arasında da anılan Necâtî'nin şaire/şairliğine ilişkin yaptığı kapsamlı tespit ve değerlendirmeler, klâsik Türk şiirinin poetikasının bir bütün hâlinde tespitine önemli katkılar sağlayacak mâhiyette olup zengin bir içeriğe sahiptir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin, *Divan Şiirinde İnsan-I*, AÜ, Fen-Edebiyat Fak. Yay., Erzurum 2000.
- ARI, Ahmet, “Şeyh Gâlib’in Poetikası”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI, Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU’na Armağan-II, İstanbul 2005, s. 51-72.
- ATİLA, Mustafa, “Tezkire Terimleri Sözlüğüne Katkı, Gülşen-i Şu’arâ Örneği”, Ordu Üniversitesi Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına, 10-12 Mayıs Ordu, *Sempozyum Kitabı*, c. 2, Editörler: Muhammed Kuzubaş vd., Ordu Üniversitesi Yay., Ordu 2013, s. 848-888.
- AVŞAR, Ziya, “Divan Şiirinin Poetik Verilerine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi”, *Hece*, Türk Şiiri Özel Sayısı, S. 53/54/55, Mayıs/Haziran/Temmuz, Ankara 2001, s. 323-330.
- AYVERDİ, İlhan, *Kubbealtı Lugatı*, Kubbealtı Neşriyat, c. 2, İstanbul 2006.
- BATİSLAM, Hanife Dilek, “15.Yüzyılda Divan Şiirinde Halk Kültürü”, *Folklor/Edebiyat*, 2003, c. IX, s. 723-729.
- Büyük Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2011.
- COŞKUN, Menderes, “Divan Şairlerinin Birbirleriyle İlgili Manzum Değerlendirmeleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 13, İstanbul 2005, s. 87-128.
- COŞKUN, Menderes, *Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit, Şairin Şaire Bakışı*, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- COŞKUN, Menderes, “Klâsik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, *Bilig*, S., 56, Kış 2011, s. 57-80.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, c. 4, İstanbul 2004.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necâtî Bey Divânı (Seçmeler)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necâtî Bey Divânı’nın Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1971.
- ÇETİNDAG, Yusuf, *Şiir ve Tenkit, Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde*, Kitabevi Yay., İstanbul 2012.
- Derleme Sözlüğü*, TDK Yay., c. IX, Ankara 1977.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2004.
- DOĞAN, Muhammet Nur, *Leylâ ve Mecnûn*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1996.

- DOĞAN, Muhammet Nur, *Fuzûlî'nin Poetikası*, Kitabevi Yay., İstanbul 1997.
- DOĞAN, Muhammet Nur, "Klâsik Edebiyatımızda Sanat ve Şiir Felsefesi (Poetika)", *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yay., İstanbul 2011, s. 98-123.
- DOĞAN, Muhammet Nur, "Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf ü Zelihâ'sında Şiirin Şiiri", *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yay., İstanbul 2011, s. 124-163.
- ERASLAN, Kemal, "Çağatay Edebiyatı", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, c. 8, s. 168-176.
- ERKAL, Abdulkadir, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Yay., Ankara 2009.
- ESKİĞÜN, Kübra, *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.
- GÜLEÇ, İsmail, "Necâtî Bey'de Toplumsal Eleştiri", I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Anısına, *Sempozyum Kitabı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009, s. 314-318.
- HAKVERDİOĞLU, Metin, "Mihri Hâtun'un Necâtî Bey'in Şiirlerine Nazîreleri", *Turkish Studies*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 522-551.
- İSEN, Tûbâ Işınsu, *Divan Şiirinde Fahriye*, Bilken Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- İSEN-DURMUŞ, Tûbâ Işınsu, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006.
- İSEN-DURMUŞ, Tûbâ Işınsu, "Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi", *Bilig*, Güz, S. 43, Ankara 2007, s. 107-116.
- KALKIŞIM, Muhsin, "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarları Himâye Kriterleri", *Millî Folklor*, Yıl: 15, S. 57, Bahar 2003, s. 105-108.
- KAPLAN, Mahmut, "Şeyh Gâlib'in Şiir Anlayışı", *Turkish*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 455-465.
- KARABEY, Turgut, "Necati Divanı'nın Dibacesi", I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Anısına, *Sempozyum Kitabı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009, s. 13-21.
- KAYA, Bayram Ali, "Necâtî Bey", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, c. XXXII, s. 477-478.
- KAYA, Bayram Ali, "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 27, İstanbul 2012, s. 143-218.

- KAYA, Bayram Ali, “Klasik Türk Şiirinde Şifalı Bitkiler Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 15, İstanbul 2015, s. 263-314.
- Kurnaz, Cemal, “Hızır”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998, c. 17, s. 411-412.
- KURTOĞLU, Orhan, “Nazîre Mecmûalarına Göre Necâtî Beğ’in Klâsik Türk Şiirindeki Konumu”, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Anısına, *Sempozyum Kitabı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009, s. 466-475.
- KUT, Günay, “Bir Şairi Değerlendirmedeki Yöntem: Ortak Malzemenin Kullanılışı ve İfade Şekli”, *İlmî Araştırmalar*, S. 10, İstanbul 2000, s. 169-176.
- MACİT, Muhsin, *Nedim Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Birleşik Yay., Ankara 2007.
- ÖZTOPRAK, Nihat, “Rûhî'nin Şair Anlayışı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII, Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU'na Armağan-III, İstanbul 2006, s. 93-122.
- SEYFULLAH, Seyfettin, “XV. Yüzyıl Özbek Şairlerinden Mevlânâ Atâyî-Giriş Kısmı”, Aktaran: Emek Üşenmez, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2010, c. 40, s. 326-344.
- SOLMAZ, Süleyman, *Onaltıncı Yüzyıl Tezirelerinde Şâirin Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara 2012.
- Şeyhî Dîvânı*, haz. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Akçağ Yay., Ankara 1990.
- ŞİHIYEVA, Seadet, “Necati Şiirinde Nesîmî'den Etkilenmenin Boyut ve Biçimleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2012, c. 1, s. 57-86.
- TAN, Nail, “Türk Folklorunda Nisan Yağmuru Motifi”, *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara 1982, c. IV, s. 469-479.
- Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., c. II, V, Ankara 1965, 1971.
- TARLAN, Ali Nihat, *Necâtî Beg Dîvânı*, MEB Yay., İstanbul 1997.
- TOLASA, Harun, “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi-I*, İzmir 1982, s. 15-46.
- TOLASA, Harun, *Sehî, Latîfi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi-I*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1983.

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

ÜZGÖR, Tâhir, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, KB Yay., Ankara 1990.

YEKBAŞ, Hakan, "Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairi", *Turkish Studies*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 1158-1187.

"THE NOTION OF POET IN NECATI BEY'S POEMS"

Abstract

In this study, I tried to present the words and phrases Necati Bey used to mean "poet", what he understood when he used the word poet, the meaning he attributed to the word poet, especially the characteristics of his poetry, his similes, determinations and evaluations about his own poetry, the factors that caused and encouraged a poet to write poems, the issues that he complained about, his views on other poets, in brief, his understanding of poetry that forms an important part of his poetic evaluations.

In his divan, Necati preferred the word poet more than others but he also used the following phrases and similar ones: "ashâb-ı nazm (companions of verse), ehl-i nazm (people of verse), ehl-i suhan (people of words), suhan-gû (utterer of words), suhan-ver (fluent speaker)". According to Necâtî, it is necessary to have an innate talent, to accept love as one's teacher and to have enough knowledge and information to be able to say new and original things in order to be a real or good poet.

It is seen that two basic different groups are mentioned when the word poet is in question in Necâtî's poems: he himself as a poet and other poets. Necati describes some of his characteristics as a poet and his personality as follows: He is weak; he has a modest and sensitive heart; he started to write poems at a very young age; he is very famous; he is a unique poet; his pen emits pearls; he has a new style; he is smooth-tongued; he is a liar; his mind is very strong, alert and cunning.

Necati likened himself and his poetry to a sultan, nightingale, pear diver, parrot, etc. He mentioned the poets that he liked and appreciated by citing their names and certain characteristics of them; he mentioned the poets that he disliked and criticized by citing their general characteristics only.

That he is mentioned as "the king of poets" in resources and that he is accepted as one of the founders of the tradition of classical poetry make the poetic views, evaluations and critiques of Necati on poets and poetry very significant.

Keywords

Necati Bey, poet, poem, poetr, divan poetry, classical Turkish poetry.